

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H. OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST.

1890.

913602

TARTALOM.

- I. szám. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz.
Schvarcz Gyula r. tagtól.
- II. « Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- III. « Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól.
- IV. « A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól.
- V. « A király tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- VI. « Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól.
- VII. « Báró Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matlekovits Sándor* l. tagtól.
- VIII. « Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban.
Ballaqi Géza l. tagtól.
- IX. « Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- X. « A specificatio. Magánjogi értekezés. *Dr. Hoffmann Pál* l. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. 9. SZAM.

TARAS, SYRAKUSA,
AKRAGAS
ÉS EGYÉB GÖRÖG ÁLLAMOK DEMOKRATIÁJA.

SCHVARCZ GYULA

RENDES TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY FEBRUÁR 10-DIKI ÜLÉSÉN.)

Ára 50 kr.

BUDAPEST.

1890.

TARAS, SYRAKUSA, AKRAGAS

ÉS EGYÉB GÖRÖG ÁLLAMOK DEMOKRATIÁJA.

SCHVARCZ GYULA

RENDES TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY FEBRUÁR 10-DIKI ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST.

1890.

Nagyon egyoldalúlag itélnék meg a görög nép államéletét és ennek úgy alkotmánytörténelmi, mint közművelődési jelentőségét, ha csakis az athenei államot, ennek politikai, társadalmi és irodalmi meg művészeti múltját, no meg e mellett legfőlebb még Spartát óhajtanók alapúl vetni az államtudományi búvárlatban. Megérdemli, hogy kiterjesszük kutatásainkat egyéb görög államokra is. Nemcsak azért, mert maga a tulajdonképeni athenei állam társadalma a maga 21,000 vagy más adat szerint, más korra vonatkozólag 24,000, majd 27,000, legfőlebb 30,000 állampolgárával, 10,000 zsellérszerű metoikosával és 400,000 rabszolgájával szám szerint vajmi csekély töredékét tette csak a Gadestől és Massaliától egyfelől a Pontusig, másfelől meg Kyrenéig elterülő görög nép összes társadalmának: de már csak azért is, mert úgy alkotmánytörténelmi, mint kulturtörténelmi szempontból azon több mint ezerkétszáz többé-kevésbé apró görög állam között, a melyek eltekintve symmachiai kötelékeiktől a saját belügyeikre nézve legnagyobb részt a souverainitás attributumaival — *zόρον* — fölrüházott önkormányzat teljes mértékét élvezték, bizony akadtak oly államok is, a melyeket az athenei demokratia méltó vetélytársaiúl ismertek el a kortársaik, és a melyeknek csak azért nem szoktunk nagyobb jelentőséget tulajdonítani tudományos búvárlatainkban: mert bár egy vagy más tekintetben sokatmondó, de nagyjában véve mégis csak töredékszerű irodalmi nyomok vagy epigraphikai tanúságtételek szállítottak ránk egyetmást viselt dolgaik emlékezetéből.

A szellemi művelődés történetében a fénypontot a görög államok közül kétségtelenül Athén képviseli, szemben az utókorral: ámde hogy Kekrops városa ily magaslatra emelkedhetett, ezen problema megfejtését sikeresen csak akkor eszközölhetjük, ha nem felejtjük ki a számításból azon bevégzett tény, hogy

Athén azon fölül, hogy saját maga is hozott létre egy-két nagy gondolkodót és néhány nagy költőt, jelentékeny számú nagy szónokot, a saját culturtörténelmi nagyságát első sorban mégis azon körülménynek köszönhető, mely szerint politikai állásánál fogva már az ötödik század közepe óta gyűlhelyévé vált az összes görög törzsek nagy elméinek, és mint ilyen, a maga szerepét a mostohább századok viharai közt kevés félbeszakítással meg is tudta tartani le egész a római hódoltságig, sőt az Antoninok fénytelt korán át le egész Justiniánig.

Másfelől tagadhatatlan azonban, hogy nem valamennyi tényezője a görögök szellemi életének tódult oda Athénbe, hanem nagy számmal éltek kiváló görög búvárok és gondolkodók egyéb görög államokban is: igen ott éltek, ott írtak, ott működtek termékenyítőleg hatva a saját hazájok társadalmára. Különösen a Perikles kora előtt nem egy görög város-állam képezett oly művelődési góczpontot, a melyhez hasonlítva az akkori Athén épen nem állítható még első sorba. Miletos, Kroton, Syrakusa, Eleia fontos helyet foglalnak el kimagasló szellemeik által az emberi művelődés történelmében, oly városok pedig mint Korinthos, Taras, Akragas, Ephesos kiváltak a többi közül iparúzó, kereskedő társadalmuk műveltsége által. Vajjon minő volt az államélet ezekben a görög város-államokban? Vajjon minők voltak az ő államintézményeik és ezek viszonya a társadalomhoz? Nem érdeknélküli kérdés. Megkísérlem felelni rá, párhuzamba húzva az említett magasabb műveltségű góczpontokéival már csak a tanútság okáért is oly államokat, a melyek mikép pl. Argos, határozottan az alantasabb színvonalat képviselték a görög cultura életében.

Mondom, megkísérlem felelni e kérdésre: habár forrásaink szükségzavú volta és hézagossága alig kecsegtethet egyébbel mint töredékszerű mozzanatokkal. Vizsgáljuk tehát legalább azt, a mit forrásaink tényleg mégis nyújtanak; vizsgáljuk pedig annnyival is inkább, minthogy Tittmann óta, a ki a maga «Griechische Staatsverfassungen» című munkájával először lépett e térre a huszas években*), csakis Gilbert hozott létre, és ugyan a nyolcz-

*) Nem is említve Kortüm, Hüllmann stb. kisebb hason tartalmú munkáit; mind ezekről bővebben a «Demokratie» című német munkám

vanás évek folyamában hason irányú munkát: ezt azonban — bármennyire el kell is hogy ismerjük philologiai érdemeit — egyáltalán nem tekinthetjük valami különösen örvendetes jelenségnek államtudományi szempontból.¹⁾

Kezdem *Argossal*, a mely kétség kívül egyike a legrégebb görög államoknak. Daczára azon szenvedéseknek, a melyeket az argosiaknak úgy a Pelopidák, mint a Herakleidák uralma okozott, már jó korán fölébredt bennök az érzék a jogegyenlőségre alapított szólásszabadság és az önkormányzat iránt. Pausanias azt mondja rólok a maga *Περὶ Ἑλλήνων*-ében,²⁾ hogy *ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες*. Meg is szoritották csakhamar királyaik jogkörét, elannyira, hogy Temenos utóda, Keisos, már csak a nevét, vagy ha úgy tetszik már csak czímét viselte a királyi méltóságnak. Pheidon gaztettei azonban romba döntötték a trónt és már akkor létrejött Argosban a demokratia — s nem pedig 460-ban, az athéniakkal kötött szövetség befolyása alatt, mint Gilbert hiszi Pausaniasnak Meltasra, Medon tizedik utódára vonatkozó helyéből indulva ki. Létrejött, mondom az *Ἀργείων δημοκρατία*, mint Thukydides a maga V. könyvében 421-re vonatkozólag magát kifejezi, még 480 előtt, mindjárt Pheidon leveretése után; létrejött pedig az Akestoridák nagy befolyású papi nemzetségének befolyásával. Titokban azonban épen az Akestoridák voltak azok, a kik a legelőkelőbb ős családokat a dolgok új rendje ellen fellázították. Mozgásba hozták az Akestoridák eselszövényei a jósdát és a jósda által Spartát is: hosszú sorozata áll most be az öldökléseknek; Argos régi állampolgáraitak zöme el is pusztúl a vérontásban. Hogy helyreüssék a esorbát, kénytelenek voltak a *Ἰλλεῖς Δυμᾶνες Πάμφυλοι* ősrégi phyléi mellé a *φυλὴ τῶν Ἰρναθίων* fölállítása által vagy ezen kívül is számos oly elemet fogadni be az állampolgári kötelékbe, vagy mint kútfőink mondják a *πύλις*-ba, a mely elemeket eddigelé ugyancsak távol tartott az alkotmányos jogok gyakorlásától a hagyományosan fejlett argosi államélet. — Ekkor ismét felkelést

sajtó alatt levő II. kötetének előbeszédében. Hl. e. «Staatwiss. Notizen» 1887, II.

¹⁾ Gilbert: *Handbuch der Griech. Staatsalterthümer*, Leipzig, Teubner I. kötet 1881, II. kötet 1885.

²⁾ Pausan. *Descr. Græc.* II. 16; V, 23, VII, 25 stb.

támasztanak a demokratia ellenségei; a felkelők élén az ezerlogad küzd az úgynevezett ősi szabadságért; ámde a demokratia győz, fenn is tartja magát egész a peloponnesosi háborúig, Ekkor már a gazdagok alkotják a reactiót az államforma ellen, mert a nemesség már rég kipusztult Argosból; vagy legalább is annyira meg volt az ereje törve, hogy egyáltalán nem volt képes mint politikai tényező szerepelni.

A nagy vagyon sem volt szerencsésebb e küzdelemben, mint egykor a nemesség: a demokratia megállandósult. Argos souveraine népgyűlése — a πόλις — saját nevében — mint δῆμος — gyakorolta már ezentúl az államhatalmat; különösen pedig határozott háború és béke fölött; a πόλις volt egyedül arra is jogosítva, hogy szövetséget kössön vagy bontson a külállamokkal. Csak a nemzetközi követek fogadására vonatkozólag állott fönn már a persa háborúk idején némi oligarchiai színezetű eljárás. A persák ellen segítséget kereső görög államok követeit ugyanis — mint Herodotosnál olvassuk — a πόλις-ba be sem bocsátották, hanem az államtanács — βουλή — elé utasították őket; és az államtanács meg is adta nekik a végérvényesen elutasító választ. Bizonyára nem volt erre joga az argosi βουλή-nak a fönnállott államjog szempontjából: demokratiai államforma alatt végérvényesen elutasító választ csakis maga a souveraine népgyűlés, a πόλις adhatott volna ily nagyfontosságú nemzetközi kérdésben; hogy azonban az államtanács mégis ebben az esetben egy ily végzetterhes végzést hozhatott, ezt csakis akkép magyarázhatjuk ki, ha elfogadjuk azon kútfőink tanuságtételét, a melyek az argosi államtanács tagjainak medimosáról beszélnek. A nagy királynak mindenesetre volt kinese elég, és Hellas elleni hadjárata alkalmával — mint tudjuk — nem is kimélte a pénzt, valahányszor érdekében állott lekenyerezni azokat, a kik valamely még ingadozó görög állam élén állottak.

Egyébiránt a peloponnesosi háború idején Argos demokrátiája már oly széles alapokon nyugodott, hogy csakis az athéni δημοκρατία ἄκρατος-t lehet hozzá hasonlítani. Phylékbe volt ugyan az állampolgárság osztva még mindig: ámde ezek a phylék már akkor leköszörülték volt a maguk genealogiai jelentőségét, midőn a gazdagok pártja a hagyományos tömeguralmi

formát megtámadta vala. A souveraine népgyűlés — a πόλις — beleavatkozott esetről esetre a legrésztlegesebb közigazgatási kérdésekbe is, így például a hadiszolgálat ügyeit a πόλις folyton éber szemmel tartotta és közvetlenül souveraine népgyűlési határozatokkal intézkedett bennök. Ezt a souveraine népgyűlést — πόλις — nem közigazgatási tisztviselők, nem az artynok, nem is a demiurgok hívták egybe, jóllehet ezek állottak a közigazgatás élén; nem; külön, tüzetesen e célra rendszeresített állami közeg, a δήμου προστάτης volt az, a kinek tisztében állott a souveraine népgyűlés egybehívását eszközölni. Nem volt megkülönböztetés sem a közigazgatási tisztviselőknek — οἱ τοῦ δήμου προστάτες — sem a hadvezéreknek az a sacraljogi hatáskörük mint Athénben; az esztendő sem valamely artyn vagy strateg nevééről nevezték el, hanem a Hera templomának élethossziglan választott papnője hivatalos éveit után. Körülbelül bizony némi paraszti színezete van ennek az egész argosi demokratiának, az tagadhatatlan; az argosi államszervezet korántsem volt annyira külzélékezett, mint az athéni. A nagytanács — οἱ χίλιοι — nem gyakorolt sem törvényhozói hatalmat, sem bírót. Mind amaz, mind emez végső fokon a souveraine népgyűlés — a πόλις — vagyis a πόλις-ban egybegyűlt nép — δᾶμος — illetékessége alá tartozott, és ugyan már a Keisos árnyékszerű királyságát jóval megelőzőt idők óta. Volt egy nomotheta-collegium, nyolczvan tagból álló — οἱ ὀγδοήκοντα — mely a törvényhozási munkálatokat tulajdonképen végezte és egyúttal törvényt is ült bizonyos ügyekben szintűgy, mint a bíraskodási jogkörrel szintén fölruházott βουλή.

Az igazságszolgáltatás, a Ἐλευθερία, tehát népbíróság kezében volt.

A tisztviselők feleletre vonását, illetőleg megszámloltatását maga a souveraine népgyűlés — a πόλις — eszközölte: ez alól csakis a hadvezérek képeztek kivételt, a kiket a hadjárat bevégeztével azonnal feleletre vontak, illetőleg megszámloltattak és addig őket a városba be sem eresztették, míg csak a városon kívül, a Charaidronban az illetékes hatóság, valószínűség szerint a nyolczvan tagból álló nomotheta-collegium előtt ügyök le nem bonyolítottatott. Ostrakophoria is volt Argosban, még pedig oly törvény alapján, a mely korábbi keletű az athéni Kleisthe-

nes epochájánál. Természetesen e törvény alapján az argosi ostrakophoria is, szintúgy mint az athéni, meg mint a sikeliαι πεταλισμός — a vagyonuknál fogva vagy egyéb okokból állampolgártársaik közül szerfölött kimagasló, rendkívül befolyásos férfiak tiszteletteljes eltávolítására volt irányozva. Csakis néhány papi állomásra vonatkozólag állott fönn Argosban a születési előjog — az államhivatalok betöltésénél nem kívántatott egyéb képesítvény, sem előkelő születés, sem vagyonbeli census, hanem csakis a közbizalom. A legfőbb tisztviselők a στρατηγοί voltak, számra 5-en, megfelelőleg az 5 λόχος-nak, a melyekre a fegyveres erő Argosban osztva volt. Sajátságos, hogy Thukydides midőn a Kr. e. 421. év eseményeit a maga V-dik könyvében (37 f.) elbeszéli, e kifejezést használja: δύο ἄνδρες τῆς ἀρχῆς τῆς μερίστῆς.

Gilbert azt hiszi, hogy Thukydides nem érthetett egyebet e két legnagyobb hivatalbeli argosi férfiú alatt, mint két argosi στρατηγός-t. De ha Gilbertnek csakugyan igaza van, akkor ezzel egygyel több a bizonyítékunk arra, hogy Thukydides csakugyan mindent inkább használt, mint államjogi kifejezéseket, midőn külállamok közegeiről volt szó, és ha a maga körülírásaiban, mint a jelen esetben, el találta is a kellő jelzöt az illető hivatal államjogi fontosságának kidomborítására, az utókort mégis kétségben hagyta magukra az illető államok hivatalainak címére vonatkozólag, valahányszor Thukydidesen kívül egyéb forrás nem áll a modern kutatók rendelkezésére.

A demokratia, melyet csak 8 hónapig tartó oligarchia szakított félbe, ugyancsak a peloponnesosi háború alatt, Alkibiades segítségével megerősült újra, és nagyobb támadásoknak úgy látszik, nem is volt kitéve egész 370-ig, midőn a σκωταλισμός bekövetkezett. Erős áramlat mutatkozott ekkor ismét az oligarchiai államforma behozatalának érdekében. A nép azonban talpra állott és nem kevesebb mint 1200, Plutarchos szerint meg épen 1500 állampolgárt bunkóztak le a néppárt hívei azok közül, kiket oligarchikus hajlamokkal gyanúsítottak. A diadochok korszakában ismét hevesen folytak az oligarchiai és demokratiai pártküzdelmek Argosban, a melyek következménye az lön, hogy Kr. e. 251 után ezen ösdemokrata államban is fölütötte a fejét a tyrannis. Aratos korában Aristomachos szin-

tén közel állt már ahhoz, hogy mint *τύραννος* az államhatalmat magához ragadja, de visszalépett az utolsó pillanatban és így ismét megerősödött a népuralom Argosban, leszámítva egyes tyrannokat, a kik időről időre fölülkerekedtek, míg végre 229-ben Argos az achai szövetségbe lépett, a mi azután az öröklött államformát továbbra is, egész a római hódoltságig, biztosította.

Ilyen volt, a mennyire a ránk szállott csekélyszámú, töredékszerű adat nyomán, magunknak történelmi képét megalkothatjuk, a keleti hellénségnek ezen egyik legrégebbi demokrátiája. Eleinte a nemesség, azután pedig a gazdagok elleni küzdelem jellemzi. Még II. makedoniai Fülöp idejében is a legvagyonosabb és legelőkelőbb — *ἐνδοξοτάτους καὶ πλουσιωτάτους* — elemek elleni harc folyt ádáz vérontással: de ez inkább irtóháborút jelentett akkor ezen elemek ellen, nem pedig az ellentétes politikai pártok váltakozására vall az uralomban.

Nagy számmal voltak Argosban is rabszolgák — és ezek között az állami rabszolgák — *γυμνήτες*. E rabszolgákat folyton lázadásra csábíttatta Sparta, bármennyire játszott a különben a conservatív hatalmat a politikában. A szövetség Athénnel azonban elejét vette a rabszolgák fölülkerekedhetésének. Ép oly kevéssé sikerült a rabszolgáknak az államesíny, mint a hogy nem sikerült a fönnemlített ezer logadnak, vagyis zsoldos katonának megdönteni az államformát a mantineiai csatavesztés után.

Epidaurosban szintén fordulnak elő artynok, csak hogy itt nem közigazgatási tisztviselők, mint Argosban, hanem szűkebb bizottságát képezik az államtanácsnak, mely 180 tagból áll, tehát oly mozzanat, a melyről azt mondhatnók, hogy némileg már közel jár a képviseleti eszméhez, ha közelebbről ismernök az epidaurosi állam szervezetét. Ezt azonban épen nem állíthatjuk, mert alig bírunk az epidaurosi állam intézményeinek tulajdonképeni természetéről még legfölszínesebb ismerettel is. Mindössze is annyit tudunk, hogy Epidaurost tévesen számítják az ódonság avatlan írói az oligarchiák közé. Mert ha csakugyan voltak az epidaurosi államszervezetnek oly vonásai, a melyek achai politikára emlékeztetnek: hát akkor csakugyan nem lehet Epidaurost csupán azért odaszámítani az oligarchiák

közé, mert hát úgy a probuleuta, mint a közigazgatási közegek száma csekélyebb volt egyéb demokratiai államok probuleuta és közigazgatási közegeinek számánál. A közbeszéd avatlan nyelvezete bizonyára oligarchikus jelzővel illethette az epidaurosi állam alkotmányát ezen államközegek csekélyebb számára való tekintettel; ámde csakis oly ódon írók utánozhatták az avatlan közbeszédnek e kifejezését, a kik nem szoktak, vagy nem tudtak a dolog lényegébe hatólag ily kérdések fölött gondolkodni. Adataink egyébiránt a következőkre szorítkoznak. A hatodik században szünt meg Epidaurus királyság, vagy ha a Periandros korinthosi aisymnetának Herodot által is említett apósára, Proklesre való tekintettel inkább úgy tetszik, *τυραννίς* lenni. Periandros a Kr. e. 627—587 közé esik: ez igazíthat bennünket útba némileg az ő apósának Proklesnek korára nézve is. A királyság, illetőleg *τυραννίς*, megszűntével már most beáll Epidaurusban, ezen eredetileg karok-tól lakott és a Herakleidák visszatértével dórok bevándorlása által megélenkült aktei államocskában is, a politikai szabadságnak primitív alakbani megtestesülése: a nemzetségek jutnak uralomra benne az Asklepiadák papcsaládjának segítségével. Epidaurus tehát oligarchia lett, a szónak legvalódibb jelentőségében. Az államügyeket államtanács — *βουλή* — vezette, a melynek tagjai — szám szerint már ekkor 180-an — a legkiválóbb, illetőleg leg-hatalmasabb dór nemes családok sarjai lehettek kizárólag. Ekkor az előlülők szerepét az államtanácsban az artynok vitték: de bekövetkezett a nagy fordulat és a választási alapra fektetett *βουλή* a saját kebeléből *ἀρτύνοι* — és nem mint Argosban *ἀρτύνοι* — czímmel, szűkebb bizottságot választott, úgy látszik, főleg probuleutikus teendők végzésére.

A nép, vagyis a *δῆμος* legnagyobb részt a vidéken lakott és ezt a gúnynevet viselte még a későbbi komikusoknál is, hogy *κονίποδες*: nem épen tiszteletet parancsoló diszjelző; inkább a hatalmi tényezőkre és ezek bérelt dalmokaira vall, a kik egy ily gúnynév által vélték az ellentétet a *βουλευταί* és a kevésbbé előkelő állampolgárok közt kitüntethetni. (Plut. Quæst. Græc.: 1: οἱ μὲν τὸ πολίτευμα — ὀδοσκήκοντα καὶ ἑκατὸν ἄνδρες ἦσαν· ἐκ δὲ τούτων ἤρουντο βουλευτάς, οἷς ἀρτύνοισ ἐκάλουν. τοῦ δὲ δήμου τὸ πλεῖστον ἐν ἀγρῷ διέτριβεν· ἐκαλοῦντο δὲ κονίποδες, ὡς συμβαλεῖν

ἔστιν, ἀπὸ τῶν ποδῶν γνωριζόμενοι κεκονιμένων, ὅποτε καθέλθοιεν εἰς τὴν πόλιν.)

Korinthos a királyság megszűntével, midőn a dór bevándorlók honalapító vezérének Aletesnek utóda, a Bakchis nemzetségből származó Telestes trónvesztetté lőn, a Bakchiadák erősen vérségi alapon nyugvó oligarchiájának volt kénytelen meghódolni. Ezek a Bakchiadák — Telestes bukásakor számra nem kevesebb mint 200 család — évről-évre egy *πρότανις*-t választottak a saját kebelökből az államhatalom élére. Nagyon merev oligarchia volt ez: *τὴν ὀλιγαρχίην καὶ οἱ Βακχιάδαι καλεόμενοι ἔνεμον τὴν πόλιν, εἰδίδοσαν δὲ καὶ ἤγοντο ἐξ ἀλλήλων* mondja Herodot V. könyvében: csakis azok birtak teljes állampolgári, azaz politikai jogokkal ez idő szerint *Korinthosban*, a kiknek mind atyjok, mind anyjok bakchiada volt. Ki voltak tehát zárva a politikai jogkörből nem csak a *δημος* alsóbb rétegei, de azon dór bevándorlók utódai is, a kik nem tartoztak a Bakchis nemzetségehez; valamint ki voltak zárva a *Korinthosban* lakó aiol eredetű szabadok összes, régi nemes családjai is.¹⁾ Oly államforma volt ez, a melyre Aristoteles *«Politiká»*-ja nem is reflectál, legalább nem jelenlegi szövegében.

657-ben Kr. e. lett vége e sajtószertű oligarchiának, melyet *δυναστεία*-nak is nevezhetnénk, ha a maga választott *πρότανις*-ával beleférne Aristotelesnek ezen államformatani válfajába. Ekkor 657-ben lett *τύραννος*-szá *Korinthosban* Kypselos, ez a Bakchiadák egyik legelőkelőbb családjába ravaszul beleházasodott lapitha eredetű, minden kétségen kívül nagyelmjű demagog, a ki meg tudta dönteni a nép segélyével s száműzte a Bakchiadokat Lakedaimonba, és maga — Kypselos — oly böles szelidséggel tudta vinni az uralkodást, hogy nem volt szüksége semmiféle testőrségre²⁾ és a korinthosi nép mindvégig melegen ragaszkodott az ő tyrannisához.

¹⁾ Diodor. VII, 9: οἱ δ' ἀπὸ Ἡρακλέους Βακχιάδαι πλείους ὄντες διακοσίων κατέσχον τὴν ἀρχὴν καὶ κοινῇ μὲν προεστήχεσαν τῆς πόλεως ἅπαντες, ἐξ αὐτῶν δὲ ἓνα κατ' ἐνιαυτὸν ἤροῦντο πρότανιν, ὃς τὴν τοῦ βασιλείως εἶχε τάξιν ἐπὶ ἔτη ἐνεθήκοντα μέχρι τῆς Κυψέλου τυραννίδος, ὅψ' ἦς κατελύθησαν. Strabon p. 378 szerint 200 évig uralkodtak a Bakchiadák.

²⁾ Aristot. Polit. VIII (V) 12: ὁ μὲν γὰρ Κύψελος δημογωγὸς ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν διετέλεσεν ἀδοσοφόρητος. Nicol. Damasc. fr. 58: Κύψελος δὲ

Harmincz évig uralkodott Kypselos ily szellemben; utána fia, Periandros következett. Széles látkörű, művelt lelkületű, gondolkodó államférfi, harczias természetű — *τυραννικός, ἀλλὰ πολεμικός* mondja felőle Aristoteles — a ki 44, vagy Røeper számítása szerint,¹⁾ 40¹/₂ éven át nem csak tekintélyét tudta magasra emelni a tyrannisban, de egyúttal bele is tudta iskoláztatni a korinthosi népet egy új irányba, a jogegyenlőség cultusába színtúgy, mint ez Athénben Peisistratos érdeme volt. Valóban, annyira elszoktak a korinthosiak Periandrosnak több mint negyven évi uralkodása alatt a hagyományos conservatív hajlamoktól, sőt még a brutális tömeguralom cultusától is, hogy midőn 3 év múlva Periandros utódát, az utolsó Kypselidát II. Kypselost, vagy Psammetichost az összeesküvők megölték,²⁾ valószínűleg tettek ugyan kísérleteket az uralom visszaszerzésére a Bakhiadok, de siker nélkül; nem törődött a régi nagy családok uralmi igényeivel Korinthosban most már senki. Oligarchiák keletkeztek ugyancsak egymásután különböző demagogok államesinyjei folytán; fönn is bírták ezek tartani magukat egész 392-ig Kr. e., midőn Argos segélyével demokratiává tágította a korinthosi nép a maga alkotmányát. De hát hogy történhetett, hogy ezen ipar- és kereskedelmileg egyiránt virágzó, meglehetősen nagy görög városban oly sokáig bírta magát föntartani az oligarchia? E kérdésre csak azt felelhetjük, hogy az az oligarchia, a mely a Kypselidák bukásával Korinthosban megállandósult, minden volt inkább, csak nem holmi vérségi kötelékben gyökerező oligarchia. A mit Plutarchos mond, a Herodotos rossz-hiszeműségéről írt kis munkájában, hogy t. i. a lakedaimonok úzték volna ki a Kypselidákat Korinthosból, más szint kölesönözhetne ugyan ezen oligarchia keletkezésének, a mennyiben t. i. a lakedaimonok conservatív oligarchiák létrehozatalán szoktak fáradozni, a jósdák eselszövényei folytán, mindenha; és ez esetben alig lenne érthető, hogy tarthatta fönn magát Korinthosban, ezen élénk forgalmi központban és tagadhatatlanul jelen-

Κορίνθου πρώτος ἦρχεν, οὔτε δορυφόρους ἔχων οὔτ' ἀποσύμιος ὢν Κορινθίαις. Hl. e. Herod. V, 92. Gilbert (II, 89) helyesen jegyzi meg, hogy Herodot előadása megfőr a fönnbbi tanúságtételekkel.

¹⁾ «Philol.» 20, 722. kvv.

²⁾ Nicol. Damasc. 60 frgm.

tékeny műveltségű városban, az oligarchia. Ámde, Herodot a maga V. könyvében, bármennyire belemélyed is a korinthisiak viselt dolgaiba, egy szóval sem említi ezt az állítólagos lakedaimon intervenciót és így valószínűleg nem is egyéb az, mint Plutarchos Herodotost minden áron gáncsolgatni vágyó, észjárásának a szüleménye. Nem; a saját maga erejéből szabadult föl a korinthisi nép, midőn véget vetett a Kypselidák uralmának és nem is kért kölcsön conservatív eszméket vagy velleitásokat sem a lakedaimonoktól, sem mások hagyományos politikai bölcseségétől, midőn a demagogok államcsínyjeibe oly készségesen belement és az oligarchiát egészen új alapokon szervezte.

Nem hallgatott a korinthisi nép ez alkalommal senki másra, csak a saját maga fölfogására és hajlamaira.

E fölfogás, e hajlamok pedig öt első sorban arra utalták, hogy a jogegyenlőségi alaphoz ragaszkodják ugyan, de azért ne tömeguralmi formákban keresse a boldogulhatást: μή πολλά τῶν κοινῶν ἐν τῷ δήμῳ πράττοντας, így jellemzi a korinthisi népet Plutarchos, Dion életrajzában.¹⁾ Az oligarchia ezen értelmében való államszervezetének élén a πρόβουλοι testület állott.

Nikolaos Damaskenos szerint αὐτὸς δὲ (már t. i. ὁ δῆμος) παραχρῆμα κατεστήσατο πολιτείαν τοιάνδε· μίαν μὲν ὀκτάδα προσβούλων ἐποίησεν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν βουλήν κατέλεξεν ἀνδρῶν θ'. Tehát a πρόβουλοι mellett ott volt a βουλή is; Diodoros szerint γερουσία, senatus, a mely a birói hatalmat gyakorolta és a nemzetközi politika ügyeiben döntőleg rendelkezett.²⁾ A hadügy fölött στρατηγός-ok rendelkeztek; Thukydides két ily στρατηγός-t említ a maga 3-dik, 4-dik és 5-dik könyvében. (Kypselos πολέμαρχος volt, mielőtt τύραννος-szá lett: de hogy később az oligarchia idején is főnnállott volna ez a tisztség, ennek a forrásokban semmi nyoma.)³⁾

¹⁾ Plut. Dio. c. 53. Hsl. e. Aristot. Pol. VIII (V), 6. Plass, Tyr. 2, 79. kvv.

²⁾ Nicol. Damasc. fr. 60 Müller Fig. Hist. Græc. III, 394; Diod. XVI, 65. Gilbert Griech. Staatsalt. II, 90 azt hiszi, hogy ezen γερουσία azonos volt a Nikolaos Damaskenos által említett βουλή-vel, a mi valószínű is.

³⁾ Thukyd. III, 2, 33, 83, IV, 43; V, 1, 29, 46. A πολέμαρχος-ra nézve Nicol. Damasc. fr. 58.

Nem ismerjük tüzetesben a korinthusi államszervezetet az oligarchia idejéből: ámde ha figyelembe vesszük egyfelől a mindenféle hajóműtani fölfedezőkben bővelkedő és nagyterjedelmű kereskedelmet folytató korinthusi nép műveltségi fokát, másfelől pedig azon szabadságszeretetet, a mely Thukydidesnél a korinthusi követek fölszólalásából beszél: lehetetlen arra a gondolatra nem jönnünk, hogy ezen köznapi szólásformával oligarchiának nevezett korinthusi államszervezetnek államjogi alapját utóvégre mégis csak az állampolgárok, vagyis az összes szabad férfiak állampolgári jogegyenlősége képezhette. Nagyon érzékeny csorbát üt a görög alkotmánytörténelemre vonatkozó ismeretkörünkön, hogy Aristotelesnek Korinthus *πολιτεία*-járól szóló értekezése nem szállott korunkra: annyit azonban mégis megérthetünk a föntebbiekből, hogy a Kypselidák bukása óta Korinthusban a népfelség elve — az összes állampolgárság *κόριον*-ja — jutott államjogilag ugyan érvényre, de a korinthusi nép sajátzerű hajlamainál fogva nem törekedett a gyakorlatban ezen elvnek tömeguralmi megtestesítésére, az athéni állam és egyéb görög demokratiák példájára.

A korinthusi nép nem az államéletbeni, mindennapos tömeges tevékenységre fektette, úgy látszik, a fösúlyt, hanem arra, hogy az államhatalmat megbízható, feleletre vonható ügynökök kezeljék, maga pedig a nép nagy tömege a társadalmi erő kifejtésben, az ipar és kereskedelem szerezte földi javak háborítlanul nyugodt élvezetében kereste a maga boldogulását. Egy görög államban sem volt — talán az egy Sybarist meg Paphos szigetét kivéve — annyira kifejlődve az érzékiség cultusa, mint Korinthusban. Aphrodite temploma állott itt egész seregével a közkéjelgesre szánt papnőknek, az ezer főnyi hierodulával. E vallásos színezetű közkéjelgés nagyban elpuhította a korinthusi népet; azon 10,000 drachma, a melyet a korinthusi Lais fizettetett magának látogatói által, ez a 10,000 drachma rengeteg összeg volt abban az időben a görög élet ártörténetében: félreérthetetlen világot vet tehát már ezen magas összeg is azon érzékiségbe sülyedt léha életfölfogásra, a mely a korinthusi népet a Kypselidák bukása óta jellemezte, le egész a negyedik század elejéig. Ne csodálkozzunk tehát, ha az a nép, a mely annyi sikerrel üzheti vala az ipart és a kereskedelmet és e mel-

lett még annyira rabja is volt a folytonos élvámornak, nem állított magának sem Phyxet, sem Agorát a maga szenvedélyeinek kitombolására, hanem csak azon igyekezett, hogy mások, már t. i. csekély számú, feleletrevonható állami közegek végezzék helyette a politikai teendőket. És a korinthusi nép — mint ezt Pindarosból¹⁾ tudjuk — nem is tévedt a maga számításában. Így tartott az — egyes sikertelen kísérleteket leszámítva — egész 392-ig, a midőn a korinthusi néppárt, az argosiak által támogatva, megkísérelte az alkotmányt megdönteni; de ha sikerült is az oligarchákat száműzni: a korinthusi tömeguralom csakis az által és így is csak rövid ideig bírta magát fönntartani, hogy unióra lépett Argossal.²⁾

Már 387-ben visszanyerte Korinthos a maga teljes függetlenségét Argossal szemben;³⁾ az oligarchák visszatértek és Korinthos ismét oligarchiává lön, de természetesen csakis a szónak fönntjelzett értelmében. Timophanes tyrannisa megszakította ugyan ezen állampolgári jogegyenlőségen alapuló, úgy nevezett, *δημοκρατία*-t, helyesebben *ἀριστοκρατία*-t, de csak rövid időre. Csakhamar ismét a régi mederbe siklott vissza a korinthusi államélet. 243-ban belépett Aratos politikája folytán Korinthos az achai szövetségbe és ennek kötelékében maradt is egész 146-ig, midőn azt a római legiók majd csakhogy nem egészen megsemmisítették. A virágzó város már ekkor elpusztult; Cæsar 44-ben római gyarmatosokat telepített helyére.

Kypselos egyik utóda, Periandros uralkodott mint tyrannos Korinthos egyik gyarmata, Ambrakia fölött Epeirosban. De ez a Periandros úgy látszik legkevésbé sem tartozott az ő nagynevű névrokonának államférfiúi iskolájához: a törvények uralmának tiszteletben tartására nem igen tudta rászorítani az ambrakiótákat. Legalább az ő elüzetése után oly tömeguralom lépett életbe Ambrakiában, a mely mérsékelt censusra volt ugyan alapítva, de csakhamar korlátlan demokratiává fajult: mert hát a törvény ellenére fölvettek az állampolgárság kebelébe boldogot, boldogtalant, minden minősítvény nélkül, hogy ez értelemben

¹⁾ Pindar. Olymp. 13, 6.

²⁾ Xenoph. Hell. IV, 4, 1. kvv. Diod. XIV 86 és 92.

³⁾ Xenoph. V., 1, 34.

a törvényt, vagy a πολιτεία-t tüzetes φήρισμα által megváltoztatták volna. És mégis, hosszú időközön át fönn birta tartani magát az ambrakiai állam különféle vad népek közepett ez alapon is: mért? Mert az ambrakióták mint korinthusi gyarmatosok aránylag magas fokú műveltséget hoztak magukkal e vad népek közé, és e műveltséget a későbbi emberöltők folyamában is annyira amennyire ápolni tudták a maguk módja szerint. Aristotelesnek módjában állott volna tüzetesebben szemügyre venni azon analogont, melyet a Theramenes demokrátiájához ez ambrakiai tömeguralom nyújthat vala,¹⁾ de hogy nem mond többet ezen tárgyban, mint a mennyit VIII. könyvében olvashatni: ennek az okát csak akkor tudhatnók egész bizonyossággal, ha ismernők Aristoteles elveszett munkáját, a Πολιτεία-t vagy Δικαιοσύνη-t.

Megara egy ideig királyság volt — mint Zenobiosból kitűnik,²⁾ de e királyság már abban az időben megszűnt, midőn Megaris a korinthusi Bakhiadák uralma alá került. 720 után Megara ismét függetlenné tudta tenni magát Korinthostól. Eleinte oligarchia volt: de a gazdag ős családok túlkapásaival szemben Theagenes a VII-dik század második felében τύραννος-szá bírja magát fölküzdeni és testőrség tartására nyer engedélyt a néptől. Aristoteles a Πολιτικά 8-ik könyvében azt mondja róla, hogy Θεαγένης ἐν Μεγάρους τῶν εὐπόρων τὰ κτήνη ἀποσφάξας λαβὼν παρὰ τὸν ποταμὸν ἐπινέμοντας.³⁾

Theagenest később elűzték; a tyrannisra mérsékelt tömeguralom; erre pedig korlátlan demokrácia következett, a melyben nem a dór, hanem egyéb elemek bírtak túlsúlylyal. E korlátlan demokrácia folyamában legelsőben is az ősi öt κώμη jutott ismét fölszínre, tehát nem vérségi, de helyirati, községi alapon szerveződött az államhatalom; azután pedig az idegen eredetű előkelő nemzetségeket üzte el a nép, hogy rá tehesse a kezét vagyonukra. Sőt néphatározattal rendelte el a σεισαχθεία-nak egészen új nemét: visszafizettette a hitelezőkkel az összes kamatokat a kölesönvett pénztől, az adósoknak.

¹ Arist. Polit. VIII, 2, 9; 3, 6; 8, 9.

² Zenob. V. 8; hsl. e. Bekker Anecd. 281, 26. Diogenian, VI, 34

³ Aristot. Rhetor. I, 2, a testőrségre nézve.

Másfelől vad orgiákat rendezett a néppárt most az előkelő családok megrohant házaiban.

Nem csoda, ha ennyire vetemedtek a fölszabadult közép és alsóbb társadalmi néprétegek Megarában: hisz az erkölcsiség intő szavát alig ismerhették egy oly államban, a melynek ünnevelt költője Theognis maga is oly erkölcsstelen hangokban öntötte ki a saját keserveit a hagyományos oligarchiának háttérbe szorulása fölött, szemben az új, jogegyenlőségre törekvő irányval. Az előzött oligarchák azonban visszatértek és megdöntve a demokratiát, a réginel még sokkal merevebb uralmát léptették újból életbe a kisebbségnek.*) Nem jutott ekkor osztályresz a kormányzatban senki másnak, hanem csak azoknak, a kiket annak előtte a demokratia száműzött volt. Aristoteles szerint: a hivatalok — ἀρχαί — csakis ἐκ τῶν συγκαταλεθόντων καὶ συμμαχουμένων πρὸς τὸν δῆμον töltettek be. Tehát csakis azok, a kik mint száműzöttek, fegyverrel kezökben, járultak hozzá a népuralom ledöntéséhez.

Ez a merev oligarchia utóbb bizonyára tágult a maga keretében, mert hisz különben nem bírta volna magát föntartani

*) Plut. Quaest. Græc. 18, p. 364: Μεγαρεῖς Θεαγένῃ τὸν τύραννον ἐκβαλόντες, ὀλίγον χρόνον ἐσωφρόνησαν κατὰ τὴν πολιτείαν: εἶτα πολλὴν κατὰ Πλάτωνα καὶ ἄκρατον αὐτοῖς ἐλευθερίαν τῶν δημαγωγῶν οἰνοχρούτων, διαφθοράντες παντάπασι, τὰ τε ἄλλα τοῖς πλουσίοις ἀσελγῶς προσεφέροντο καὶ παριόντες εἰς τὰς σίκκας αὐτῶν οἱ πένητες ἤξιον ἐστιᾶσθαι καὶ δειπνεῖν πολυτελεῶς, εἰ δὲ μὴ τυγχάνοιεν, πρὸς βίαν καὶ μεθ' ὕβρεως ἐχρῶντο πᾶσι. τέλος δὲ δόγμα θέμενοι τοὺς τίκους ἀνεπράττοντο παρὰ τῶν δανειστῶν, οὓς δεδωκότες ἐτύχχανον, παλιντοκίαν τὸ γινόμενον προσαγορεύσαντες. — Theognis költői kifakadásai határosak a beestelenséggel (55—677. fr.), így többek közt az a dicsekedése is, hogy a «régí jó időkben», midőn még nem kerekedett fölül a «szemétnép», neki az ős régi nemes megarainak csupán azért engedte át magát egy középosztálybeli szép ifjú hajadon, mert illő tisztelettel viseltetett Theognis ősrégi előkelősége iránt. Azután, hogy írja le Theognis a megarai δῆμος korábbi állapotát!

ἀλλ' ἄμφι πλευρῆσι δορὰς αἰγῶν κατέτριβον
ἔξω δ' ὤστ' ἔλαφαι τῆσδ' ἐνέμενον πόλεος!

Hsl. e. Aristot. Pol. VIII, 5: παραπλησίως δὲ καὶ ἡ ἐν Μεγάρῳις κατελύθη δημοκρατία: οἱ γὰρ δημαγωγοί, ἵνα χρήματα ἔχωσι δημοσίειν, ἐξέβαλλον πολλοὺς τῶν γνωρίμων, ἕως πολλοὺς ἐποίησαν τοὺς φεύγοντας: οἱ δὲ κατιόντες ἐνίκησαν μαχόμενοι τὸν δῆμον καὶ κατέστησαν τὴν ὀλιγαρχίαν. Aristoteles szerint ez a megarai demokratia átazíza és anarchia folytán pusztult el. Arist. Pol. VIII, 3.

ama diadalmasan visszatérő száműzött egyének elhalálozásával, ha csak nem *δυναστεία* alapján, a mi hogy Megarában huzamosb időn át fönnállott volna, ennek semmi nyomát sem találjuk a kútfőkben. Tény az, hogy Megara egész 375-ig Kr. e. folyton *ὀλιγαρχία* volt. Thukydides is ezt erősíti meg a maga negyedik könyvében, midőn azt mondja: *καὶ ἐς ὀλιγαρχίαν τὰ μάλιστα κατέστησαν τὴν πόλιν· καὶ πλείστον δὴ χρόνον αὕτη ὕπ' ἐλαχίστων γενομένη ἐκ στάσεως μετὰστασις ξυνέμεινεν.*¹⁾ Platon a «Kriton»-ban megdicséri Megarát Thebával együtt, mondván e két állam felől, hogy *εὐνομοῦνται γὰρ ἀμφοτέραι.*²⁾ — a mit Platon nehezen mondott volna, ha azon időpontban, midőn a Kritont írta, Megarában tömeguralmi lett volna az államforma.³⁾

375-ben zendülés támadt, a mely a tömeguralom ellen volt irányozva: tehát ekkor 375-ben már a demokratiának életbe léptetve kellett lennie Megarában.

Az oligarcha-párt e támadása azonban sikerre nem vezetett. Diodoros tanuságtétele szerint leverte a zendülőket a nép. Sok emberélet esett ez alkalommal áldozatul.⁴⁾ Nem is birták ettől az időponttól fogva már többé megdönteni a demokratiát Megarában az oligarchák. Sőt az Artaxerxes békéje után egy reform-párt keletkezett, a mely az ősi családok befolyását végleg megsemmisítette: és így létre jött a demokratia Megarában minden fék nélkül. Fönn is állott az, egész az achai szövetség fénykoráig, midőn a megarai állam szintén ez utóbbihoz csatlakozott; 223-tól 172-ig a boiot szövetség kötelékébe lépett, ezután pedig ismét visszatért az achai szövetség kötelékébe:⁵⁾ hogy minő intézményeket vallott ez időkben magáéinak a megarai állam, kevésbbé érdekelhet bennünket, mint ezen állam alkotmánytörténelme annak teljes függetlensége idejéből: ugyanazért csak is ez utóbbi mozzanatok jelzésére fogok e helyütt szorítkozni.

A demokratia idejében is fönnállott még a hagyományos három dór *φυλή*, az öt *κώμη* mellett: de politikai jelentősége aligha

¹⁾ Arist. Pol. VI, 15.

²⁾ Hol. Thucyd. IV, 74.

³⁾ Plat. Crit. 53.

⁴⁾ Diod. XV, 40.

⁵⁾ Diod. XX, 46; Plut. Demetr. Poliore. 9: *τὴν αὐτονομίαν τῶ δῆμῳ.* Polyb. II, 43, XX, 6.

volt azok vérségi eredetének már ekkor. A Kr. e. 300-dik évből számos fölírat szállott korunkra a megarai alkotmányra vonatkozólag; e fölíratokat Lebas gyűjtötte össze, s ezek alapján azután Foucart irt tüzetesebben a megarai alkotmányról. Helyesen hiszi Gilbert, hogy azon intézmények, a melyeket ezek a fölíratok jeleznek, minden valószínűség szerint már a 300-dik évet jóval megelőzőtt időkben is fönnállottak: mert annak, hogy röviddel 300 előtt alkotmányváltozások történtek volna Megarában, a kútfőinkben semmi nyoma.¹⁾ Ha ismernők a Dieuchidas *Μεγαρικά*-ját a maga egészében, és nem csupán töredékeit:²⁾ akkor jóval többet tudnánk Megara államszervezetéről; így azonban csak azt tudjuk, hogy a βασιλεύς a demokratia idejében is eponym közege volt még mindig az államnak, habár aligha terjedt az ő ügyköre egyébire, mint a vallásos szertartásokra és az ezekkel kapcsolatos közjogi mozzanatokra. A στρατηγός-ok, vagy mint a megarai fölíratok mondják, a στραταγός-ok száma öt volt, tehát megegyezett a κώμη-k számával. Hogy azonban minden egyes κώμη egy-egy στραταγός-t választott volna: ezt nem bírjuk a kútfőből igazolni.

Demetrios Poliorketes fölszabadította Megarát Kassandros béklyóiból: ekkor a στραταγός-ok száma 5-ről 6-ra emeltetett: de hogy a κώμη-k száma is 6-ra emeltetett volna, tán épen Demetrios Poliorketes tiszteletére: ennek ismét semmi nyoma; Diodoros szavaiból:³⁾ καὶ τιμῶν ἀξιολόγων ἔτυχεν ὑπὸ τῶν εὐπαθόντων ugyan nem lehet ilyesmire következtetni: pedig csakis ez esetben lehetne bizvást oktani egybefüggésbe hozni a στραταγός-ok számát a κώμη-k, és nem mint Foucart⁴⁾ mondja, a a φολή-k számával.

Ez a két kifejezés is előfordúl a fölíratokban γραμματεὺς βουλαῖς καὶ δάμου és azután egyszerűleg ekkép: γραμματεὺς τοῦ δάμου. Gilbert azt hiszi, hogy itt egy és ugyanazon közegről van szó: Foucart pedig külön két közeget vél fölismerhetni. Támpontja ép oly kevésbé van e részben a franczia mint a német

¹⁾ Mittheil. d. deutsch. archæol. Inst. Athen 1883, 183. kvv. II. Gilbert II, 71. l.

²⁾ Müller: Fragm. Histor. Græcor. IV, 390. köv.

³⁾ Diod. XX, 46.

⁴⁾ p. 14. és Nro. 31.

tudósnak; a műveltség semmi esetre sem volt oly alantas Megarában, daczára az athéniek örökös élczelődéseinek, hogy két külön közegre is ne tehettek volna szert e kicsi államban az írástudók sorából. — A souveraine népgyűlés δᾶμος — de egyúttal πόλις is — gyakran tarthatott üléseket az állam felségjogainak ügykörében, a minthogy ez e feliratos kifejezésből is kitünhetik: δεδόχθαι τῶ βουλῆ καὶ τῷ δᾶμῳ, a mely formula az élénk tömeguralmi államoknál fordul elő leginkább. Hogy a βουλῆ vagyis államtanács, mely a folyó ügyeket intézte el és a néphatározatokat készítette elő, hány tagból állott, és minő alapon volt szervezve: erre nézve nincsen semmi adatunk; legfőlebb annyit sejtethetünk, hogy ezen βουλῆ 300 tagból állhatott a 4-dik század közepe táján: miután 343-ban Kr. e. Demosthenes tanuságtétele szerint makedoniai Fülöpnek egyik párthivét Megarában a τριακῶσιον ítélte el.¹⁾ Valamint Athénben voltak prytanok, úgy Megarában is voltak oly közegek, a kik az államtanács ügyeinek vezetésére voltak hivatva. Megarában e közegeket így hívták: αἰσιμνάται. Cauernél a 108-dik fölirat így hangzik: συναρχία προεβουλευσαντο ποτὶ τὸς τοὺς αἰσιμνάται (ς) (τᾶν) βουλᾶν καὶ τὸν δᾶμον. Hogy pedig ezen αἰσιμνάται csakugyan az athéni prytanoknak felelhetnek meg a megarai államjogban: e föltevésre támpontot azon körülmény nyújt, mely szerint a megaraiak egyik gyarmatában, Kalchedonban csakugyan hasonló tisztjök volt az aisimnatáknak, a mint ezt Böckh a Corpus Inscriptionum Græcarum 3794-dik számából kiolvasta. Egyébiránt Aristophanes az Ἄχαρνεις-ben²⁾ szintén említ ἄνδρες πρόβουλοικατ; ha ezek alatt az αἰσιμνάται-t értette: akkor nagyon valószínű, hogy a megaraiak alkotmánypolitikájára az athéni πρόβουλοι-féle reform volt némi kihatással, ha csak már előbb nem jöttek azon gondolatra, hogy tágabb ügykörrel ruházzák föl a βουλῆ ügykörét vezető közegeket, mint a minővel Athénben voltak fölsruházza, még a sikeliai katastropha előtt, a prytanok. Pausanias Megarában αἰσύμνιον-t említ és azt βουλευτήριον-nak, tanácsháznak nevezi; de ezenkívül említ egy másik βουλευτήριον-t

¹⁾ Demosth. XIX, 295: οὐ Περικλῆος ἐκρίνετο ἐνάγχος ἐν Μεγάροις ἐν τοῖς τριακῶσις, ὅτι πρὸς Φίλιππον ἤρκετο.

²⁾ 755.

is, a melyben az államtanács — βουλή — tartotta a maga üléseit.¹⁾ Már maga az a körülmény, hogy az αἰσιμύνηται külön középületben székelték, csak azt mutathatja, hogy jelentékeny volt az a tiszt, a melynek betöltésére választottak. — Ennyit tudunk csak és nem többet e kicsi államról, a mely bölcsészeket is szült Hellasnak, de tanfolyamra Athénbe küldte őket ez utóbbiak saját hivatásérzete: mert nem volt képes kellő alkalmat nyújtani nekik otthon magasabb kiképeztetésükre.

Sikyon hajdan dór monarchia volt; ennek bukásával a demokratia lépett életbe. De már a hetedik században fölülkerekedett az Orthagoridák tyrannisa s oly tetterős férfiak álltak egymásután a sikyoni állam élén, mint Orthagoras, Andreias, Myron, Aristonomos és Kleisthenes. Maga Strabon, az élelmű buvár mondja felölök, hogy nagyon rátermett férfiak voltak, e sokat mondó jelzővel illetvén őket, hogy: ἐπιεικῆς. A törvények uralmának alapján, böles mérséklettel uralkodtak a sikyoni állam fölött. A vidéki lakosokat ugyan arra kényszerítették, hogy juhbőrből készült ruházatban járjanak, nehogy a városba jöven a városiakkal összeelegyedjenek egész a fölismerhetlenségig. Ez arra mutatna, hogy válfalakot igyekeztek e ruhakényszer által is emelni az állampolgárság különböző osztályai között — ámde ez merőben rendőri intézkedés is lehetett, szintűgy mint Athénben is hasonló czélból rendelték el a Peisistratidák a vidéki lakosok külön ruházkodási módját. Nagyjában véve pedig az Orthagoridák ép oly népnevelő szerepet vittek Sikyonban, mint a Peisistratidák Athénben.

Az Orthagoridák uralma után demokratia következett, de ez sem volt merőben nyers tömeguralom. Hogy minő szervezete volt ennek, tüzetesebben nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy sikyoni Kleisthenes halála után a nem dór eredetű szabadok — kik hajdan mint κατωναχοφόροι, majd mint κορονηφόροι²⁾ körülbelül ép oly viszonyban állottak a dór családokhoz, mint Spartában a heloták a spartiata állampolgárokhoz, és a kik Sikyonban az Orthagoridák népbarát uralma alatt politikai jogokat nyertek, most ezeket megtartották és egyenlő mértékben

¹⁾ I, 43. — I, 42. Descr. Gr.

²⁾ Theopomp. Athen. Deipnos. VI, 271, D; Poll. VII, 68.

vettek részt az állampolgári alapjogok gyakorlásában az eredetileg uralkodott dór családok ivadékaival. Ekkor nyerték vissza az ő s dór phylék is eredeti neveiket — körülbelül 60 évvel Kleisthenes halála után : így az Αἰγιαλεῖς nevét viselő ősi dór phyle, melyet Kleisthenes gúnyosan Ἀρχέλοιοι-nak, mintegy fejedelmeknek, népfőnököknek nevezett el, ismét a régi nevét kapta vissza, a mi aligha történhetett volna, ha nem jött volna létre a dór és nem-dór lakosság között, a teljes kibékülés. Lassanként azonban, úgy látszik, ez a demokratia némi szelidebb természetű oligarchiába ment át, a melyet a lakedaimonok 487-ben merevebbé tettek, szűkebbre szorítottak ugyan, de a mely mégis a maga egészében körülbelül 369-ig Kr. e. főnállott.¹⁾ — 366-ben sikerült végre Euphronnak megdönteni az oligarchiát, miután 375-ben a hason célra támadt zendülés leveretett.

Az a demokratia azonban, a melyet 369-ben Euphron életbeléptetett, némileg τυραννίς-szal volt öszvekötvé ;²⁾ az államhatalom élén maga Euphron oly jogkörrel állott, a melynek jelzésére a kegyelet az ő halála után Sikyonban ezt a sajtászerű czímet alkalmazta : ἀρχηγέτης τῆς πόλεως. — Euphron alkotmányjogi intézkedéseiből csak annyit tudunk, hogy ő hozta be az ő στρατηγός hivatalát Sikyonba.³⁾ Στρατηγός-ok egyébiránt már előbb is lehettek Sikyonban, habár Herodot a mykalei csatában csakis egy sikyoni στρατηγός-t említ.⁴⁾ Hogy volt államtanács, — βουλή — is Sikyonban, ez kitünik Pausanias azon helyéből,⁵⁾ a hol βουλευτήριον-ról beszél. Plutarechos βουλή στρατηγοροῦσα-t emleget.⁶⁾ Hogy a census, mely Euphron államsinjá előtt alapúl szolgált a sikyoni πολιτεῖα-nak, mennyire volt képes a művelődés tényezőit túlsúlyra juttatni ezen kicsi — úgylátszik, achaii szellemben szervezett — államban, ma már

¹⁾ Herod. V, 68. — Plut. Malig. 50, Herod. 21 ; Xenoph. VII, 1, 44 : ἐν δὲ τῷ Σικωνί τὸ μὲν μέχρι τούτου (Euphronig) κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους ἢ πολιτεία ἦν. — Hogy a lakedaimonok 418—7-ben szűkebbre szorították, l. Thucyd. V. 81 : τὰ τ' ἐν Σικωνί ἐς ὀλίγους μᾶλλον κατέστησαν αὐτοὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔλθοντες.

²⁾ Xenoph. VII, 1, 44 ; VII, 3, 1, 12. Diod. XV, 70.

³⁾ Xenoph. VII, 1, 45.

⁴⁾ Herod. IX, 103.

⁵⁾ Pausan. II, 9. 6.

⁶⁾ Plut. Arist. 53. Aratos halálának, illetőleg gyászának ötletéből.

nem állapíthatjuk meg: de hogy az Orthagoridák *τυραννίς*-a nevelőleg hatott a sikyoni állampolgárságra: ennek bizonyítéka azon festőiskola, melyet Eupompos Sikyonban alapított,¹⁾ valamint az a gondozás is, a melyben a sikyoni állam a rajztanítást, mint kötelező elemi tantárgyat, már jó korán részesítette. Plinius tanuságtétele szerint Sikyonból terjedt el azután a rajztanítás a többi görög város-államokba. II. makedoniai Fülöp és Nagy Sándor korában már ismét tyrannosok uralkodtak Sikyon fölött; ugyanez történt a harmadik század első felében is; 251 előtt kevéssel Nikokles volt a *τύραννος*, de már neki közvetlen elődei kellett hogy voltak legyen a *τυραννίς*-ban, mert midőn Aratos 251-ben Kr. e. Sikyont a *τυραννίς* alól fölszabadította, visszahívta a sikyoni nép mind azokat, a kik a *τυραννίς* idejében száműzettek, és ezek között voltak olyanok is, a kik nem kevesebb mint ötven évig synlódtek már ekkor számkivetésben, tehát 251 előtt legalább is ötven éven át kellett már tartania a *τυραννίς*-nak Sikyonban.²⁾ Aratos ösztönzésére belépett Sikyon az achai szövetségbe. Hogy minő intézményei voltak ezután e derék kis államnak: erre nézve már csakugyan igaz van Gilbertnek, hogy egyáltalán nem vagyunk tájékozva.³⁾

Miletos egyik fénylő góczpontja volt a görög művelődésnek már a hatodik században, midőn Athén még ugyancsak alantafokán állott a szellemi életnek. Nagynevű bölcészek éltek,

¹ L. Grassberger, Erz. Unterr. Griech. I.

² Plutarchos szavai a *τυραννίς* megállandósulásáról nagyon érdekesek: Plut. Arat. 2: ἡ Σικυονίων πόλις, ἐπεὶ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀκράτου καὶ Δωρικῆς ἀριστοκρατίας ὡσπερ ἀρμονίας συγχυθείσης εἰς στάσις ἐνέπεσε καὶ φιλοτιμίας δημαγωγῶν, οὐκ ἐπαύσατο νοσοῦσα καὶ ταρρατομένη καὶ τύραννον ἐκ τυράννου μεταβάλλουσα. — Tehát *ἄκρατος* καὶ *Δωρικὴ ἀριστοκρατία*-nak nevezi ad normam *ἄκρατος* *δημοκρατία* a Sikyonban az Orthagoridák elüzetése után életbelépett államformát. Semmi esetre sem egyezik meg azonban e kifejezés Aristoteles fölfogásával az *ἀριστοκρατία*-ról. (L. alább.) Strabon (Geogr. 382) pedig ekkép fejezi ki magát a sikyoni alkotmányváltásokról: ἐτυραννήθη δὲ πλείστον χρόνον, ἀλλ' ἀπὸ τούτων ἐπιεικῆς ἀνδρᾶς ἔσχεν.

³ Gilbert (II, 82) egyszerűleg közli Plutarchos iménti szavait minden megjegyzés nélkül, és még azon kérdésekkel sem foglalkozik, a melyeket több mint félszázad előtt Tittmann látott szükségesnek beleszólni a maga sikyoni alkotmányvázlatába.

buvároltak, gondolkodtak és irtak itt Thales óta; itt Miletosban nyit meg az ion bölcsészek tanfelekezetének megalapítása folytán a görög nép culturtörténelmének azon új korszaka, a mely ha be nem következik, az utóvilág legfőlegb a költészet és a művészet terén bámulhatná most Homer népét, de nem vezethetné vissza a nyugat-európai tudományfejlődés előzményeit annyi szakmában a görög szellemre. A bölcsészek mellett a történetírás kezdetei is Miletosban tűnnek föl először a logographok, Hekataios és követőinek munkálataiban; e mellett az általános közművelődés is jó korán nagyot haladt már ez iparos város-államban. Maga Hippodamos a városépítő és politikai gondolkodó is Miletos szülötte volt, hogy Aspasiát és magas műveltségű hölgytársait ne is említsem.

Mennyire tanulságos lenne tehát ránk nézve, ha Miletos alkotmánytörténelmét közelebbről ismerhetnők! Így azonban kénytelenek vagyunk beérni azon morzsákkal, a melyeket Aristoteles Πολιτικά-ja juttat nekünk e részben. Annyit mégis bátran elmondhatunk, hogy Miletosban a gondolat szabadságra nem nehezültek azon béklyók, a melyek azt az athéni demokratiában oly sokáig, egész phaleroni Demetrios koráig lenyűgözve tartották: mert hisz különben nem nevedhettek és nem is irhattak volna ott Thales, Anaximandros, Anaximenes, Hippon, Archelaos oly szabadon! Miletosban a gondolat e szabadságát azonban nem a nemzetségek uralma biztosította a társadalomnak. A város alapítójának Neleusnek utódai csakhamar annyira öszvebonyolultak egymással, hogy Epimenest a nép αἰσυρνίτης-szé választotta; ¹⁾ és ez az Epimenes azzal felelt meg a maga magasztos hivatásának, hogy megszüntette a Neleidák előjogait — Nikolaos Damaskenos szerint οἱ μὲν δὴ Νηλεΐδαί καταλύθησαν ὄψε. ²⁾ Egy ideig az előkelő nemzetségek voltak

¹⁾ Conon Photiusnál Cod. 188. p. 139. Bekker. — Nicol. Damasc. frg. 54. a Frgm. Histor. Græc. ed. Müller, III, 308. Hogy Milet a Neleidák korában királyság volt, kiderül ez Konon idézett helyéből: ὑπὲρ τῆς Μιλησίων βασιλείας.

²⁾ Aristot. Pol. VIII (V), 5: ἐγίνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μᾶλλον ἢ νῦν καὶ διὰ μεγάλας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαι τισιν, ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρωτανείας πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρῦτανις. Hsl. c. Aristot. Pol. III, 13; Herod. I, 20; Polyæn. VI, 47.

ugyan — egy *πρότανις* alatt — politikai túlsúlyban: de már 630-ban Kr. e. Thrasybulos mint *τύραννος* lépett az állam élére. Thrasybulost még néhányan követték a tyrannisben: de a következő két emberöltőn át megbomlott az államhatalom. Véres pártharczok dúlongtak ekkor Miletosban, míg végre kimerült mind a gazdagok pártja — *Πλοῦσις* mint *εταίρεια* Plutarchosnál, — mind pedig a közembereké a *Χειρομάχα*¹⁾ — és a miletosi nép — *δῆμος* — megerősödést nyervén a vidék hellenizált lakosságától, keresztül bírta vinni a gazdagokkal szemben azt, hogy a pártviszályok megszüntetésére Paros szigetéről hívtak választott bíróságot. Ez a választott bíróság azután az állam kormányát azon miletosi állampolgároknak ítélte oda, a kiknek földjeit az elpusztult vidéken a legjobb karban levőknek találta.²⁾

Ez körülbelül a hatodik század közepe táján történhetett, a midőn Phokylides dallotta a maga politikai verselményeit.

Phokylides virágzásának tetőpontját ugyanis Eusebios 537-re teszi. Ez állapotra azonban csakhamar *τυραννίς* következett ismét, a *τυραννίς* pedig demokratiára vezetett, és ez a demokratia fönn is tudta magát tartani Miletosban úgy a persauralom, mint az athéni *symmachia* idejében,³⁾ egész azon időpontig, a midőn a győzelmes Lysandros a demokratiát Miletosban is oligarchiává változtatta. Oligarchia volt Miletos 334-ben is, midőn Nagy Sándor megrohanta; 313-ban Antigonos visszaadta Miletosnak az önkormányzatot; 258—248-ig Timarchos tyrannos volt Miletosban egyipti pártfogás mellett, de II. Antio-

¹⁾ Plut. Quæst. Græc. 32. az *αἰνωῦται* hajókon gyülekezéséről stb. szóló híradását Gilbert (II, 139) «etymologiai mythos»-nak nevezi. Lehetséges, de az ellenkezőt aligha czáfolják meg véglegesen az e részben megköszöndött philologizálásai Gilbertnek.

²⁾ Herod. V, 28—29; Duncker, Gesch. d. Alterth. II, p. 292, 3. — Phocyl. Bergk kiad. fr. 7: *χρηζῶν πλοῦτου μελέτην ἔχει πίνος ἀγροῦ — ἀγρὸν γάρ τε λέγουσιν Ἀμαθείης κέρας εἶναι.* — Fr. 12: *πολλὰ μέστοισιν ἄριστα μέσος σέλω ἐν πόλει εἶναι.* Gilbert II, 140. megjegyzés nélkül csatlakozik Duncker hypothesiséhez: holott a középosztálynak Phokylides általi illetén fölmagasztaltatása épen nem vall a fönntebbi fölfogásra.

³⁾ Az 1874-diki *Revue Archéol.* 104—5. egy föliratra hivatkozik; (hsl. e. Lebas, *Asie Min.* 222: *ἔδοξε τῷ δήμῳ Μειλισίων, γνώμη ἐπιστατῶν*): *σεοπρόποι*: a 4-dik században: *εἰς ἑκκλησίαν, ὃ δὲ δῆμος ἀκούσας βουλευσασθα ὅπως πάντα παραθήσεται*. x. t. l. L. Gilbert II. 140.

chos ismét fölszabadította és teljes mértékben élvezhette ennek utána e fényes városállam a maga souverainitását, kevés megszakítással egész a római hódoltságig.

A demokratia idejében a δῆμος, illetőleg az ἐκκλησία mellett volt Miletosban államtanács — βουλή — is; ennek vezénylő bizottságát képezték az ἐπιστάται. A tisztviselők köréből olvasunk στρατηγός-okról, πρωτάνεις-ről és oly közegekről, a melyeknek ez a czíme, hogy: ἡρημένοι ἐπὶ τῇ φυλακῇ.

Ez az utóbbi kifejezés egy föliraton fordul elő, melyet Dittenberger is fölvett a maga gyűjteményébe.¹⁾ Ezek a ἡρημένοι azonban csak 135-ben kezdenek szerepelni a mi kútfőinkben, és abból, hogy az említett fölirat szerint a prytanokkal együtt adják át az elisi követeknek a κρίσις περὶ χώρας Μεσσαυίους καὶ Λακωδαμονίους még aligha lehetne biztosan az ő tulajdonképeni ügykörükre következtetni. Hogy voltak φυλή-k Miletosban is, kitűnik az Ἀσωτίς-névből, a mely az egyik phyle államjogi neve volt; Lebas gyűjtötte feliratokban előfordúlnak még e phyle-nevek is: Ἀκαμαντίς, Οἰνήϊς stb.²⁾ Az athéni symmachia idején a miletosi nép a miletosi phyléket az athéni phylék szerint nevezte el: a mi nem csak szerfölött nagy udvariasságra mutat, de arra is, hogy a magas műveltségű, iparúzó és kereskedő miletosi nép nem valami szerfölötti merevséggel ragaszkodott az ősi hagyományokhoz.³⁾ — A Branchidai kincsét kezelő 6 ταμῆ-οντες τῶν ἱερῶν χρημάτων pedig, a mely közegekről a Corp. Inscr. Græc. emlékszik, azt mutatják, hogy súlyt fektettek Miletosban a közpénzek ellenőrzésére már mindjárt a kincstárnokok összeállításának számbeli módozata által is, páros számban lévén ez utóbbiak.

Taras — vagy mint a rómaiak nevezték Tarentum — dór telepítvény volt, legalább társadalmának felsőbb rétegeire nézve. Alapításának éve Kr. e. 705-re esik és 272-ben Kr. e. szűnt meg független állam lenni, a római haderő csapásai alatt. Az a több mint négyszáz éves államélet, a mely e két időpont közé esik,

¹⁾ Dittenberger 240.

²⁾ Hasonl. e. Corp. Inscr. Græc. 2855.

³⁾ Ez sem ötlött föl sem Gilbertnek, sem a miletosi alkotmány philolog buváranak Schmidtnek (De reb. publ. Milesiorum 1855) a maga érdekes kis értekezésében.

több tekintetben nagyon tanulságos. Még 518-ban királyság volt a nemzetségek politikai túlsúlyának alapján; a királyság megszüntével ugyanily alapon oligarchiává lett. Vitéz marczona bajnokok voltak e dór nemzetségek sarjai; folyton csatáztak a szomszéd népekkel: mert híven ősi hagyományaikhoz, kisebb gondjok is nagyobb volt annál, hogysem iparilag, kereskedelmileg igyekeztek volna kimunkálni azon rendkívüli előnyöket, a melyekkel egy békésen munkás nép lankadatlan és művelt szorgalmával itt a tarasi öböl partjain maga az anyatermészet oly bőven kínálkozott. Pompás termőtalajuk, virányos, kövér rétjeik voltak, dús lombozatú buja erdőkkel; ritka halfajok, osztrigák, drága kagylók, bíborfestő czélokra nagyban keresett puhányok kiapadhatlan mennyiségben özönlöttek feléjük a parti vizekben: ámde az ő s dór nemzetségek ivadéakai nem is hederítették a természetnek mind e kincseire. Az ősök durván egyoldalú cultusa, a vérgóg nem engedte, hogy hozzáfogjanak a munkához: elhanyagolták a földművelés, ipar, kereskedelem érdekeit és minden erejüket, minden idejüket csak egy czélnek szentelték: a szomszédok leigázásának és kalászszalttelt szántóföldjeik, tulkoktól ellepett rétjeik elpusztításának. Hódítani is, ha lehet, de mindenestre rabolni a szomszédban: ez volt egyedüli politikájok a nemzetközi kérdésekben. Így tartott ez egész 473-ig. Ekkor elvesztik a csatát az iapygok ellenében; halomra dől a dór nemesség a népöldöklés hevében; alig marad életben az előkelő nemzetségek fegyverviselő sarjaiból egyéb mint néhány hírmondó: a vérségi alapon szervezett oligarchia megkapta a kegyelemdőfést: az alkotmány válságot ér. Az életben maradott dór nemesség most minden áron siet megmenteni a saját maga számára, a mit csak lehet: belenyugosznak, hogy ezt elérhessék, még abba is, hogy az ő javaik haszonélvezetében Taras összes szegényei részesüljenek. Sőt beleegyeznek még a politikai jogok nagymérvű kitégítésébe is, elannyira, hogy Aristoteles *) méltán nevezheti az iapyg csata után bekövetkezett államformát *δημοκρατία*-nak — οἷον ἐν Τάραντι ἡττηθέντων καὶ ἀπολομένων πολλῶν γυνωρίμων ὑπὸ τῶν

*) Aristot. Pol. VIII (V), 3. — Diod. XI, 52. — Taras ősrégi királyai közül csak egynek a neve fordul elő Herodotnál: Ἀριστοφίλων τῶν Ταραντίνων ὁ βασιλεὺς (III, 136).

Ἰαπύγων μικρὸν ὕστερον τῶν Μηδικῶν δημοκρατία ἐγένετο ἐκ πολιτείας. Hogy ezt közvetlenül megelőzőleg πολιτεία, vagyis censusra alapított államforma lett volna hónos Tarasban, mikép ezt Aristoteles mondja, ennek semmi nyoma egyéb forrásainkban. Aristoteles szövegének e helye nagyon is tömör: tehát nincs kizárva a lehetősége oly magyarázatnak, a mely szerint 473-ban az iapyg csata után azonnal a censusra alapított államforma korlátai közt léptették életbe először az állampolgári jogegyenlőséget, és csak azután, a persa háborúk bevégeztével, tehát pl. Kimón hadjáratai idejében, tágult ki ez a censusra alapított államforma a teljes állampolgári jogegyenlőségen alapuló demokrátiává. Ugyancsak Aristoteles mondja, hogy a tarasiak átengedik haszonélvezetre javaikat a szegényeknek, csakhogy ez által biztosíthatassák a nép — illetőleg a sokaság — τὸ πλῆθος — jóakarátát a saját maguk számára; kétféle hivatalokat állítottak föl, minden ügykörre vonatkozólag, olyanokat, a melyeket sorshúzás útján töltenek be, és olyanokat, a melyeket választás útján töltenek be, — amazokat azért, hogy jusson belőlök a népnek ἄδῃμος-nak is, emezeket pedig azért, hogy jobban menjen a kormányzat: καλῶς δ' ἔχει μὴ μείσθαι καὶ τὰ Ταραντίνων ἐκείνοι γὰρ κοινὰ ποιοῦντες τὰ κτήματα τοῖς ἀπόροις ἐπὶ τὴν χρῆσιν εὖνους παρασκευάζουσι τὸ πλῆθος. ἔτι δὲ τὰς ἀρχὰς πάσας ἐποίησαν διττάς, τὰς μὲν αἰρετάς, τὰς δὲ κληρωτάς, τὰς μὲν κληρωτάς ὅπως ὁ δῆμος αὐτῶν μετέχη, τὰς δ' αἰρετάς ἵνα πολιτεύωνται βέλτιον.¹⁾ Később ez a demokrátia még tágabb méreteket kellett hogy nyerjen az államjogban, vagy legalább a gyakorlatban: mert különben alig mondhatta volna Strabon, hogy ἴσχυσαν δὲ ποτε οἱ Ταραντῖνοι καθ' ὑπερβολὴν πολιτευόμενοι δημοκρατικῶς.²⁾ Hogy miben állott tulajdonkép a tarasi alkotmányon ezen Strabon szerint túlságosan demokrátiái természete, erről fogalmunk sem lehet már manap: csak azt gyaníthatjuk, hogy ezen túlhajtottan demokrátiái államéletnek össze kellett esnie Tarasban egg ily állam legnagyobb virágzásával: mert hisz különben egy oly avatott és éleselmű kritikus mint Strabon, aligha használta volna e kifejezést ἴσχυσαν a fönnebbi mondatban.

¹⁾ Aristot. Pol. VII (VI) 5. Ul. ö. Lorentz, De civitate veterum Tarentinorum 1833.

²⁾ Strab. Geogr. 280.

A törvényhozó hatalmat Tarasban ugyanazon souveraine népgyűlés — *ἀλιεία* — gyakorolta, a mely egyúttal — miként a dór államokban egyebütt is — a felségjogok letéteményese volt a nélkül, hogy annyira beleavatkozott volna a folyó ügyek vezetésébe is, mint pl. az athéni *ἐκκλησία*. A kormányzat élén állott a *στρατηγός*, a ki nemcsak a hadügy, de az összes fontosabb államügyek vezetésére volt hivatva. A törvények uralma fölött ephorok — *ἔφοροι* — örködtek; a közigazgatási tisztviselők közül Cauer fölrirati gyűjteményében ott találjuk a *πολιανόμοι*-t, az *ἄριστοι*-t, a *σιταγέρται*-t, a kiknek ügyköréről azonban csak hozzávetőleges fogalmaink lehetnek egyéb görög államok nyújtotta analagonok szerint.*) Fontosabb ennél az, hogy a néphatározatok ugyane feliratok szerint *ἐν κατακλήσει ἀλιεία* hozatnak: a mi arra látszik utalni, hogy épen nem sűrű egymásutánban tartattak Tarasban a souveraine népgyűlések, hanem csakis hosszú időközökben és ezenkívül csakis rendkívüli alkalmakkor. Voltak Tarasban *πρότανις*-ok is, a mint hogy volt ott *πρωτανείον*, de hogy a *πρωτανεία* ügyköre mire vonatkozott, ezt egyáltalán nem bírjuk tisztán, világosan megérteni szűkszavú forrásainkból. Valószínűleg bírói tisztet gyakoroltak az államtanácsesal — *βουλή* — egyútt; ez a *βουλή* volt a tulajdonképeni kormányzó államtisztület, tehát nem csupán az ügyek előkészítője és a folyó ügyek eligazítója, mint a *βουλή* Athénben; a tarasi *βουλή* még a háború és béke kérdéseiben is döntött, legalább a korábbi időkben. Valószínűleg azon időközben, a mely az iapygok csatájától egész a demokratia életbeléptetéseig terjedt, vagyis akkor lehetett a *βουλή* ily nagymértékű jogkörrel fölrüházva, midőn Taras még censusra alapított *πολιτεία* volt.

Tarasban jelentékeny fokon állhatott a szellemi műveltség: hisz különben aligha birta volna magát egy oly bölcész és matematikus, mint Archytas oly sokáig az állam élén föntartani. Hétszer választották őt egymásután *στρατηγός*-szá, a mi a tarasi államjog nyelvén annyit jelentett, mint államfő: daczára annak, hogy a törvény értelmében az, a ki a *στρατηγός* állást betöltötte, csakis egy évig maradhatott ezen legfőbb hivatalban,

*) Cauer I, 95, I 8; II, 6. Hl. e. Gilbert Griech. Staatsalt. II., 246.
A *πολιανόμοι*.

és az év leteltével στρατηγός-szá újra meg nem választathatott. Úgy látszik, tehát, hogy a tarasi nép Archytas kedvéért módosította e törvényt, vagy legalább határozatilag kivételt tett Archytasra nézve.¹⁾ Taras művelődésére kétség kívül befolyással volt a pythagoreiosi szövetségnek közelsége; magát Archytast is a pythagoreiosok közé számítják kútfőink. Erre vall az ő nagy matematikai hírneve is: mert bármennyire elhomályosítja a Pythagoras tanítványai bölcsészetének emlékezetét a kényelmeskedő kritika szemében az a sokféle túlzás, alakoskodás, sőt babonás mese, a mely a neopythagoreiosok irodalmi szereplése folytán Pythagoras tanítványainak nevéhez fűződik: azt az egyet soha nem vonhatta kétségbe még a hellen autochthon kulturát hirdető philologok orthodoxiájának legkicsinylőbb kritikai eljárása sem, hogy az összes görög bölcsészeti tanfelekezetek és szövetségek közt a pythagoreiosok érték el a legmagasabb fokot az alexandreiai idöket megelőzőleg, a matematika művelésében. Archytas azonban nemcsak mathematicus volt: de politikai gondolkodó is; és ha igaza van is Gruppének, midőn a Stobaiosnál Archytas neve alatt szereplő politikai töredékeket későbbi gyűrtmányoknak nevezi: ezzel még koránt sincs kimutatva, hogy Archytas csakugyan nem írt volna az államról, a mit pedig kútfőink határozottan állítanak.²⁾ Archytas Platon tanítója és barátja volt; Platon pedig köztudomás szerint 430-ban született Kr. e. Ez a kortani körülmény elejét látszik venni azon föltevésnek, hogy maga Archytas lehetett volna értelmi szerzője azon socialisticus rendszabálynak, a melyet a tarasi nép előkelői, vagyonos rétegei is elfogadtak Aristoteles fönn idézett szavai szerint a tarasi szegények javára. Ha Aristoteles szavai úgy értendők, mint fönnebb vettük, hogy t. i. mindjárt az iapygoktól szenvedett vereség után léptették életbe ama socialistikus rendszabályt: hát akkor csakugyan nem is lehetett 473-ban vagy pár évvel 470 után értelmi szerzője annak az az Archytas, a ki a 430-ban született Platonnak tanítója és barátja volt. Aristoteles

¹⁾ Diog. Laert. VIII, 4, 79: καὶ ὃν ἐπτάκις τῶν πολιτῶν ἐστρατήγησε (Ἀρχύτας), τῶν ἄλλων μὴ πλέον ἑναυτῷ στρατηγούστων διὰ τὸ κωλύειν τὸν νόμον.

²⁾ Művei közöl — a Stobaios által kivonatoltakat értem — a Περὶ νόμου καὶ δικαιοσύνης és a Περὶ τῆς ἡθικῆς παιδείας; foglalkozhattak tüzetesebben állami és társadalmi problémákkal.

szavai azonban megengednek oly értelmezést is, a mely szerint az említett socialistikus rendszabály nem akkor, hanem valamivel akár egy vagy másfél évtizeddel később következett be: és ez esetben, tekintve, hogy Archytas, kinek halálát a tengeren Horatius *) oly szépen énekelte meg, roppant magas életkort ért el, — mondom ez esetben épen nincs kizárva annak a lehetősége, hogy Archytasnak csakugyan része volt amaz emberszerető rendszabály hozatalában. Hisz a pythagoreiosok köztudomás szerint nagyon közel állottak úgy az elmélet, mint a gyakorlat terén az ily socialistikus rendszabályokban nyilvánuló emberszeretethez, és Archytas, Aisaras vagy Aresas tanítványa, a ki maga is pythagoreios bölcsész volt, bizonyára hű fogott maradni amaz emberszerető tanokhoz még a gyakorlati politikában is. Hasonló lehetőség, sőt — a mennyiben chronologiai akadály e részben még kevésbbé mutatkozik — még nagyobb valószínűség áll fönn azon alkotmányjogi intézkedésre is, a mely szerint Tarasban kettős hivatalok állítottak föl: egyik kategóriát sorshúzás útján, a másikat pedig választás útján töltötték be. Ha valaki azt állítaná, hogy e reform életbeléptetése már az Archytas politikai szereplésének idejére esik: én a kútfőinkből egyáltalán nem tudnék egy ilyen föltevésnek határozottan ellentmondani. Sajnos, hogy Aristoteles Archytast a maga Πολιτιζά-
jában csak ott említi, a hol bizonyos gyermekjátékról van szó: ki tudja, hányszor lappang mégis Archytas egyik vagy másik politikai vagy társadalmi tana azon τινές meg azon ἐνιοί alatt, a mely kifejezések mögé Aristoteles a szerző nevét elbujtatja. Azt, hogy Archytasnak tulajdoníthatni az alsó-italiai hel-
lenek szövetségének megalapítását: már Mazocchi gyanította. Valószínűleg Archytas magasztalt államférfiúi érdemeinek tulajdonítható azon nagyfokú erőgyarapodás is, a melyet Taras az Archytas stratégiáján innen eső időkben mutat. Virágzó kereskedése, hírneves, keresett ipara volt Tarasnak az V. század végével és az egész IV. századon keresztül; 30,000 gyalogost és 3000 lovast bírt ez a kicsi állam Archytas politikai szereplése óta sikrá szállítani, e mellett jelentékeny volt hajóhada is. Később azonban Tarasban is bekövetkezett a hanyatlás: a nagy jólét az

*) Horat. Od. I, 28.

erkölcsök elpuhulását, a fényűzés túlkapasait vonta maga után: zsoldos csapatokra bízta a város-állam védelmét, és hogy menél többet mulathassanak a hajdan erős tarasiak, annyira megsaporították Strabon szerint ünnepeiket, hogy az esztendőben több volt az ünnepnap, mint a munkanap.¹⁾ Agathokles korában, mind ezek daczára fönn tudta tartani Taras a maga demokratiáját teljes épségben, szintűgy Pyrrhos hadjáratai alkalmából: a minthogy a IV. században ugyancsak meg tudott vívni a III. Archidamos spartai király lucanjaival,²⁾ nemkülönben az epeirosi Alexandrosszal és a spartai Kleonymossal is.³⁾ 272-ben került Taras az oligarcha-pártiak áruháza folytán római kézre; Hannibalhoz csatlakozott ezután, de 209-ben Fabius újra meghódította.⁴⁾

Ez alkalommal gyászos sors érte Tarast; öszszes állampolgárait rabszolgákká adták el a rómaiak. 122-ben Kr. e. pedig Taras megszűnt még e nevet viselni is: Neptunia névvel római gyarmat lett.⁵⁾

Syrakusát, a nyugati hellenségnek e nem kevésbé hatalmas mint fényes góczpontját korinthusi gyarmatosok alapították. 694 körül úgy tűnik föl a történelemben mint a γαμόροι vagy γεωμόροι-nak nevezett földbirtokosok oligarchiája. E γεωμόροι-k telkei — κληροί — nem voltak rabszolgák művelése alatt, hanem adózásra, illetőleg, mint mi mondanók, némi robotra kötelezett, félig szabad parasztok voltak — Κολλόροι Herodot. — Καλλικοροι Hesych. — Καλλιόροι Phot. és Suidas — Καλλοκίροι Etymol. Gud. p. 165.⁶⁾ — tehát ezek voltak azok, a kik ama — mint

¹⁾ Strab. Geogr. VI, 3: ἐξίσχυσε δ' ὕστερον τροφή διὰ τὴν εὐδαιμονίαν, ὥστε τὰς πανδήμιους ἐορτὰς πλείους ἀγεσθαι κατ' ἔτος παρ' αὐτοῖς ἢ τὰς ἡμέρας.

²⁾ Diod. XVI, 61 kvv. Plut. Quæst. Græc. 42. Plut. Pyrrh. 13.

³⁾ Strab. Geogr. 280. Liv. VIII, 24. Diod. XX, 104. Diod. XXX, 70.

⁴⁾ Liv. per. XV: Victis Tarentinis pax et libertas data est. — Liv. XXVII, 15. Plut. Fab. 22.

⁵⁾ Strab. Geogr. 281. — Vellej. Paterc. I, 15. 4. Taras több figyelmet érdemelne, mint a mennyiben eddig buváraink részesítették. Mommsen meglehetősen igazságtalanul bánik el vele. — Lorentznek «De civitate veterum Tarentinorum» című föntidézett, már ósdi értekezésén kívül alig foglalkozott vele tüzetesen valaki. Gilbert pedig 15 sorban végez e nevezetes görög állammal.

⁶⁾ A mely helyütt valóságos akrisiával nem csak a helotákkal és

mi mondanók — nemesi jószágokon a földművelés munkáját végezték. Harcias erkölcsökben épen nem szükölködtek a gamorok vagy geomorok; meghódították Kamarinait, Kasmenait, Akrait; messze kitolták örökös csatározásaik közben a syrakusai állam határait. 494-ben Kr. e. történt, hogy a gamorok ezen oligarchiája megdőlt. De hogy 494 előtt csakugyan a gamorok kezében volt a syrakusai államhatalom, ez kitünik a parosi márványtábla¹⁾ ezen szavaiból: ἄρχοντας Αθήνησιν μὲν Κριτίου τοῦ προτέρου, ἐν Συρακούσαις δὲ τῶν γεωμόρων κατεχόντων τὴν ἀρχήν. Ez a Kritias 596-ban vagy 591-ben volt Athénben eponymos archon. — 494-ben — és nem, mint Gilbert mondja, 500 előtt — a geomorok oligarchiáját egy zendülés buktatta meg, a melyre egy szerelmi kaland szolgáltatott okot, de a mely szerelmi kaland nem kevésbé volt szennyes természetű²⁾ mint Athénben a Harmodios- és Aristogeitoné. A nép — δῆμος — szövetkezett a kylllyriakkal és ez utóbbiakat állampolgári jogokban részesítette, a geomorokat elűzte és így megalapította a demokrátiát már oly időben, midőn Athénben is néhány év óta állott még csak fönn a Kleisthenes demokrátiája. Plutarchos szerint³⁾ ἐκ τούτου στασιάζαντες ἐπὶ συμφοραῖς μεγάλαις τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἀνέτρεψαν. Photios⁴⁾ szerint: ἐν Συρακούσαις τινὲς ἐκλήθησαν, οἱ ἀντὶ τῶν γεωμόρων μέρος καταλαβόντες τοῦ πολιτεύματος. Dionysios Halikarnassios meg így szól: καὶ τὰ τελευταῖα ἐν Συρακούσαις οἱ γεωμόροι πρὸς τῶν πελατῶν ἐξηλάθησαν.⁵⁾ A geomorokat egyébiránt nem sokára ezután ismét visszafogadták a syrakusai állampolgárság kötelékébe: ha nem előbb hát akkor, midőn Gelon — 491 óta tyrannos Gelában — győzelmes hadjáratban vezette vissza a geomorokat Kasmenaiból Syrakusába. Rendkívüli alak ez a Gelon Syrakusa, sőt az összes hel-

penestákkal, hanem még az athenei thetekkel is hozatnak párhuzamba. Gilbert (II, 248 köv. ll.) épen nem meríti ki a tárgyat, jóllehet már előtte Holm (Gesch. Sicil. I) egyengette az utat.

¹⁾ Marm. Par. 37.

²⁾ Aristot. Pol. VIII (V) 4.

³⁾ Plut. Præc. gerend. reipubl. 32, 17.

⁴⁾ Photi. v. Κιλλικύριοι.

⁵⁾ Dionys. VI, 62. — Herod. VII, 155: μετὰ δὲ τοῦτο τὸ εὔρημα τοὺς γεωμόρους καλεομένους τῶν Συρακουσίων ἐκπεσόντες ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῶν σφετέρων δούλων, καλεομένων δὲ Κυλλυρίων.

lenség történetében. Nem vagyunk ma már képesek tisztán, világosan meghatározni az általa gyakorolt hatalomkör államjogi természetét: de annyit lehetetlen meg nem értenünk a kútfőkből, hogy Gelon nem csak diadalmas hadvezér, nem csak szerencsés hódító volt, de oly államfő is, a ki egészen regenerálta a syrakusai társadalmat és e mellett még magasztos stylben tudta hátra hagyni az utókorra az ő uralkodói kötelességérzetének emlékezetét. Mindenek előtt legalább is megháromszorozta ő a syrakusai állampolgárok számát: és ugyan az által, hogy Kamarina összes szabad lakosait, a gelai állampolgárságnak mintegy felét és azon fölül Megarának és Euboiának összes előkelő állampolgárait — *παχέες* — betelepítette Syrakusába és ott állampolgári jogot adott valamennyinek.¹⁾ Megarából, Euboiából azonban csakis az előkelőket érte ez a szerencse: e két város demosát rabszolgáskül adatta el ugyanez a Gelon.²⁾ Gelon nagy szolgálatot tett az emberiség jövőjének, midőn 480-ban, vagy talán már 481-ben — mint Holm sejtí — tönkrevverte Himeránál a carthagóiak ropant haderejét, és e győzelem után föltételül kötötte ki az ellenféllel, a carthagóikkal szemben, hogy ezek jövőre az emberáldozatoktól tartózkodjanak. De lélekemelő benyomást tesz az ő alakja más tekintetben is. Rettenetes volt az ő hatalma, diadalról diadalra hágott, nem volt sehol senki, a ki az ő erejének ellenállhatott volna: és ő mégis alávetette magát a törvények uralmának, önként, a saját jószántából, még pedig aligha nem esábitóbb viszonyok közt, mint modern időkben maga Washington. Nem végeztette ki ő a saját önkényéből azokat, a kik ellene összeesküdtek: a souveraine népgyűlésre bízta, hogy ez bíraskodjék fölöttük.³⁾ Megengedte a fegyverviselést még az *ἐκκλησία*-ban is az összes syrakusaiaknak, és ő egymaga minden fegyver nélkül, minden kíséret nélkül jelenik meg az *ἐκκλησία*-ban, hogy önként feleletre vonassa magát viselt dolgaiért.⁴⁾

¹⁾ Herod. VII, 156; Diod. XI, 25.

²⁾ Diod. u. o. — Holm I. 202—414 kvv. ll.

³⁾ Aelian. Var. Histor. XIII, 36 stb. Diod. XI, 26; lásd szerző művét: Die Demokratie I, 58, 615; Holm. Gesch. Sicil. I; Siefert, Gelon Tyrann von Gela u. Syrakus 1867.

⁴⁾ Diod. XI, 26; Ael. Var. Hist. XIII, 36. A miket Holm a «Revue Historique» 1885. júniusi számában idézett művem ellen Gelonra vonat-

478-ban húnyt el Gelon. Utána a hatalomban fivére Hieron következett; hogy minő államjogi jogcímen? e felől kütfőink egyáltalán nem értesítenek. Hieron félt a belzavargásoktól: ezért vagy 5000 syrakusai állampolgárt Katanéba telepített át. Nem esoda, ha a Gelon rohamos áttelepítéseinek Syrakusa társadalmában nem maradt el a visszahatása.

Hieron tíz éven át uralkodott a szellemi művelődés előnyére.¹⁾ Nem volt ily szerencsés a harmadik fivér, Thrasybulos. Ez is megkísérlette magához ragadni a tyrannist: de csak tíz hónapig volt képes magát az uralomban föntartani. Ekkor elűzte őt a nép. Nem a saját erejéből, de támogatva Gela, Akragas, Selinus, Himera népe által.

Most, 466-ban életbeléptették a demokratiát Syrakusában. Ámde az a demokratia, a melyről itt szó van, épen nem emlékeztet azon jogtágító demokratiára, a melyet Ephialtes reformja 462-ban avatott föl Athénben. A 466-ban létrejött syrakusai demokratiának első actusa mindjárt az volt, hogy kizárta a syrakusai állampolgárságból azt a sok ezer kasmenait, kamarinait, gelait, megarait, euboiat, a kiket Gelon állampolgárokul telepített volt át Syrakusába.²⁾ Ezzel egyidejűleg elűzte ez az alkotmányozó *ἐκκλησία* a syrakusai gyarmatosokat Katanéből és Inessa-Aitnébe telepítette át őket; a Gelon előtt már állampolgári joggal birtakat visszahelyezte régi birtokaikba, úgy a syrakusai állam területén, mint az összes symmachiában és a Gelon által állampolgári joggal fölruházottakat Messanában telepítette le.³⁾ Nagyon conservatív alkotmányjogi programmal indult tehát meg ez a tömeguralom.

kozólag fölhoz, azokra válaszoltam már egyebütt. (Hasl. «Ung. Rev.» 1886.)

¹⁾ Aristot. Pol. VIII (V), 12; Diod. XI, 38.

²⁾ Diod. XI, 68, 71, 72, 73. Holm I, p. 251—2. Diod. XI, 68: οἱ δὲ Συρακοῖται τοῦτον τὸν τρόπον ἐλευθερώσαντες τὴν πατρίδα ταῖς μὲν μισθοφόροις συνεχώρησαν ἀπελθεῖν ἐκ τῶν Συρακουσῶν, τὰς δὲ ἄλλας πόλεις τὰς τυραννομήνας ἢ φρουρὰς ἐχούσας ἐλευθερώσαντες ἀποκατέστησαν ταῖς πόλεσι τὰς δημοκρατίας. ἀπὸ δὲ τούτων τῶν χρόνων εἰρήνην ἔχουσα πολλὴν ἐπίδοσιν ἔλαβε πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ διεφύλαξε τὴν δημοκρατίαν ἔτη σχεδὸν ἐξήκοντα μέχρι Διονυσίου τυραννίδος.

³⁾ Hermog. Schol. Arist. Pol. VIII (V) 12, Diod. XI. 66—76; Holm. Sicil. I, 249. kvv. II. Thucyd. VII, 55.

454-ben Tyndarion kísérel meg némi államesínyt, hogy a legfőbb hatalmat magához ragadhassa, de nem sikerül neki a mérnyelet. Leverik és éltével lakol. Ekkor behozzák, tán az athéni ostrakismos példáján lelkesülve, a *πεταλισμός* intézményét az alkotmányt veszélyeztethető állampolgári kitünőségek eltávolítására. Azonban nem sokáig marad ez intézmény érvényben: mert a kiválóbb politikai szereplők majdnem mind visszavonulnak a közélettől, csakhogy magukat a *πεταλισμός*-tól megkímélhessék. Hatályon kívül helyezik tehát ¹⁾ pár év múlva, és így ez a tömeguralom már a maga keletkezésének természeténél fogva is arra lévén utalva, hogy a vérségi kötelékekre mennél nagyobb súlyt fektessen, mindinkább tért kezdett engedni az ősrégi előkelő nemzetségek politikai túlsúlyának, el annyira, hogy az athenei invasio idején — mint Thukydidésből ²⁾ látjuk — a *προστάτης τοῦ δήμου* Athenagoras arra érzi magát indíttatva, hogy a syrakusai *ἐκκλησία* nyílt ülésében ugyancsak kemény leczkét adjon a jeunesse doréának, a mely minden érdem, minden tanulmány nélkül, sőt minden készülség nélkül igényeket mer vala formálni az állam legfontosabb hivatalaira. 412-ben fényes diadalt aratnak a syrakusai tömeguralom seregei — Hermokrates honfitársai az athéni invasio hadereje fölött: e győzelem folytán alkotmányválság áll be — a mérsékelt tömeguralom — *πολιτεία* — valódi *δημοκρατία*-vá tágul; behozzák a sors-húzást a hivatalok betöltésére, leomlik minden választó fal az állampolgárok közt, megszűnik minden előjog — csakis a hadvezéri állás képez ezentúl is némi kivételt, a mennyiben — mint Diodoros mondja, a *στρατηγός*-okat ezentúl is a legelőkelőbb családok sarjai közül választják. ³⁾ Aristoteles a maga *Πολιτικά*-jának VIII. könyvében ekkép nyilatkozik e jogtágító reformról: *καὶ ἐν Συρακούσαις ὁ δῆμος αἴτιος γενόμενος τῆς νίκης τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀθηναίους ἐκ πολιτείας εἰς δημοκρατίαν μετέβαλεν.* Mint Diodorból látjuk, e reform értelmi szerzője Diokles volt: *Διοκλῆς ἔπεισε τὸν δῆμον μεταστῆσαι τὴν πολιτείαν εἰς τὸ κλήρω τὰς ἀρχὰς διοικεῖσθαι,* — de Diodor nyomban hozzá teszi azt is, hogy

¹⁾ Diod. XI. 86, 87; Hesyeh. v. *πεταλισμός*.

²⁾ Thucyd. VII., 55, a hol a syrakusai állam már *δημοκρατία*-nak nevezetik.

³⁾ Diod. XIII, 34 kvv. II.

ugyancsak az ő, már t. i. Diokles indítványára egy codificáló bizottság küldetett ki, hogy szerkeszsze össze kritikai alapon a régi törvényeket és pótolja azt, a mi belőlök hiányzik, új törvényekkel, már t. i. törvényjavaslatokkal a kor igényeihez képest: ἐλέσθαι δὲ καὶ νομοθέτας εἰς τὸ τὴν πολιτείαν διατάξαι καὶ νόμους καινοὺς ἰδίᾳ συγγράψαι. A codificatio megtörtént, Diokles javaslatai elfogadtattak, törvényerőre emeltettek és — habár rendkívül szigorúak voltak is büntetőjogi szakaszaikban — annyira beváltak, hogy még századok mulva is érvényben maradtak a syrakusai államban, sőt recipiáltattak egyéb görög államok részéről is, és ott szintén érvényben maradtak egész a római hódoltságig. Erről is Diodor értesíti az utókort: πολλὰ γοῦν τῶν κατὰ τὴν νῆσον πόλεων χρώμεναι διατέλεσαν τοῖς τούτου νόμοις, μέχρι οὗτου πάντες οἱ Σικελιώται τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἡξιώθησαν.¹⁾

A syrakusai demokratia alkotmányát ez időkből tüzete-
sebben nem ismerjük. Némi világot vetnek azonban annak természetére a következő adatok. Az állampolgárság három phylébe volt beosztva, a mely phylék dór eredetűek voltak ugyan és eredetileg vérségi köteléken alapultak, az ötödik század vége felé azonban e jelentőségeket minden valószínűség szerint már teljesen elvesztették és csakis topographiailag határolt közigazgatási kapcsolatoknak voltak tekinthetők. Hogy azonban az athéni invasio alkalmával még államjogi érvénnyel bírtak, ez kitűnik Plutarchos «Nikias»-ának azon helyéből, a melyben az mondatik, hogy az állampolgárok névjegyzékei Syrakusában a phylék szerént voltak berendezve.²⁾ Hogy ezen három phyle Nikias idejében bármiféle genealogiai vonatkozással bírt volna: ennek sehol semmi nyoma. Fölületes tanulmányozók legfőlebb Cicero egy helyére alapithatnának egy ily fölvételt, nevezetesen a Verres elleni II. beszéd azon helyére, a hol az mondatik, hogy az ἀμφίπολος választása «ex tribus generibus» történt.³⁾ Alapos kritika azonban Cicerónak ezen épen nem találó államjogi műszó-fordítására nem fog súlyt fektetni, és csak sajnálni lehet az

¹⁾ Diod. u. o.

²⁾ Plut. Nic. 14.

³⁾ Cic. Verr. II, 51.

államjogi szabatosság szempontjából, hogy Cicerónak e műszófordítását Gilbert és Holm egyiránt minden megjegyzés nélkül hagyják.¹⁾

A syrakusai állampolgárok összesége vagyis a nép, a maga felségjogait souveraine népgyűlésen — *ἐκκλησία* — gyakorolta. Ez *ἐκκλησία* körülbelül 412 előtt a strategosok, 412 óta pedig az archonok vezetése alatt állott. Tehát nem a *προσάτης τοῦ δήμου* volt az előlülő, mint Kortüm állította.²⁾ Ezen souveraine népgyűlés helyezte be a parancsnokságba a *στρατηγός*-okat, és ugyancsak ez az *ἐκκλησία* mentette föl őket egy vagy más parancsnokságtól. Az *ἐκκλησία* bíraskodott minden államellenes büntettek, s határozott a béke s a háború fölött; ez kötött szerződéseket és frigyet³⁾ a külállamokkal. Hogy minő ügyköre, illetőleg jogköre volt a *προσάτης τοῦ δήμου*-nak, nem derül ki kútfőinkből. Tittmann Thukydides VI. könyvének egyik helyére támaszkodva⁴⁾ azt hitte, hogy e *προσάτης*-nek hivatása volt a gyűlésen felszólalni, valahányszor ezt a kormányzat érdeke úgy kívánta. Ugyancsak Thukydides VI. könyvéből látjuk azt is, hogy a syrakusai *ἐκκλησία*-ban bármely pillanatban jelentkezhetett a szólásra kivétel nélkül minden állampolgár: így tehát egyáltalán nem vagyunk képesek megérteni azon ügyrendi megszorítás lényegét, a melyre Plutarchos két helyütt is czéloz.⁵⁾ — Az *ἐκκλησία* mellett ott állott az államtanács — *βουλή* — is, és erős része lehetett ennek magának az államügyek intézésében, nem csak előkészítésében is, miután Thukydides a syrakusai államtanács tagjait a maga VI. könyvében ekkép nevezi: *οἱ ἐν τέλει ὄντες*, oly államjogi kifejezés,⁶⁾ a mely mindig többet tartalmaz a merőben probuleutikus ügykörnél. 412 előtt az államhivatalok betöltéséhez föltételül bizonyos képesítvény, valószínűleg bizonyos életkor kívántatott; Thukydides legalább erre látszik utalni.⁷⁾ A *στρατηγός*-ok száma az athéni invasio alkal-

¹⁾ Gilbert II, 255. Note 2, és Holm Sicil. I, p. 418.

²⁾ Kortüm, Zur Gesch. d. hell. Staatsverfass. p. 147.

³⁾ Thueyd. VI, 39, 73, 103; Diod. XI, 92; XIII, 91.

⁴⁾ Thueyd. VI, 35.

⁵⁾ Thueyd. VI, 32, 41; Plut. Apophth. és Dionys.

⁶⁾ Thueyd. VI, 39; Coll. VII, 73.

⁷⁾ Thueyd. 38—39.

mával 15-re rúgott, később 3-ra szállították le; 412 után ismét majd fölemelték, majd leszállították.¹⁾ A *στρατηγός*-ok nyáron léptek hivatalukba.²⁾ A hopliták phylék szerint voltak besorozva.³⁾ A *στρατηγός*-ok alatt álló alparancsnokok a gyalogságnál voltak a *χιλιάρχοι*, a lovasságnál a *ἵππαρχοι*.⁴⁾

405-ben történt, midőn a háború a carthagóiakkal még javában dühöngött, hogy Dionysios, a ki nagy népszerűsége tett szert az által, hogy Daphnaiost és bankártársait a népbíróság elé hurczolta,⁵⁾ *στρατηγός αὐτοκράτωρ*-rá választatta magát, és testőrség tarthatására is engedélyt adatott magának: a mire azután magához ragadta a legfőbb hatalmat, és fönn is tudta magát tartani a *τυραννίς*-ban egész 367-ig.⁶⁾

Dionysios *τυραννίς*-át nagyon ferde világitásba helyezik a történetirők; igen, mert nem fektetnek súlyt két nevezetes mozzanatra. Először arra, hogy, a mint kútfőinkből az elfogulatlan államtudományi kritika meggyőződhetik, Dionysios, a mennyire csak egy *τύραννος*-tól kitelhetett, a törvények uralmának helyreállítására és biztosítására törekedett az alkotmányos formák lehető épségben tartása mellett; és másodsor arra, hogy Dionysios hosszú uralkodásának egész ideje alatt ép oly leleményesen a mint egész kedvteléssel, úgyszólván rendszeresen, dolgozott azon, hogy az állampolgári jogegyenlőségre nehezedő akadályok elháríttassanak. Dionysios nemcsak nem gátolta meg, hogy rendszerint *ἐκκλησία* tartassék, nem csak nem akadályozta meg, hogy ebben az *ἐκκλησία*-ban szabadon vitatkozhassanak és hátaózhassanak is az állampolgárok úgy a háború és béke, mint más ügyek fölött:⁶⁾ Dionysios még akkor is tiszteletben tar-

¹⁾ Thucyd. VI, 72, 73; Diod. XIII, 91; Plut. Dion. 29, 38; Liv. XXV, 29.

²⁾ Thucyd. VI, 96.

³⁾ Thucyd. VI, 100.

⁴⁾ Plut. Dion. 42, 41; Suid. Hesych. v. ἵππαρχου πῖναξ.

⁵⁾ Aristot. Pol. VIII (V), 5: Διονύσιος κατηγοροῦν Λαφναίου καὶ τῶν πλουσίων ἡξιώθη τῆς τυραννίδος, διὰ τὴν ἐχθρὰν πιστευθεὶς ὡς δημοτικὸς ὢν. — Hipparchinos segítségével azután: γίνονται δὲ μεταβολαὶ τῆς ὀλιγαρχίας καὶ ὅταν ἀναλύσῃσι τὰ ἴδια ζῶντες ἀσελγῶς (καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καινοτομεῖν ζητοῦντες καὶ ἡ τυραννίδι ἐπιτίθενται αὐτοὶ ἢ κατασκευάζουσιν ἕτερον, ὡσπερ Ἴππαρίνος Διονύσιον ἐν Συρακούσαις. — Diod. XIII, 91, 95; Polyæn. V, 2, 2.

⁶⁾ Diod. XIV, 45; Pseudo-Arist. Oeconom. II, 285.

totta az *ἐκκλησία* jogait és a szabad vitatkozás, sőt határozathozatal jogát, midőn fölállt Theodoros és a régi szabadság visszaállítását, vagyis a *τοραννίς* eltörlését indítványozta,¹⁾ valamint akkor is meghajolt az *ἐκκλησία* előtt, midőn ez az ő legelkeseredettebb személyes ellenségeit választotta hadvezérekké.²⁾ A mit Aristoteles jelenlegi szövege mond a maga VIII. könyvében, hogy Dionysios oly iszonyú adót vetett ki a syrakusaiakra, mely szerint majdnem az egész állampolgárság koldusbotra jutott, a mennyiben t. i. ezen adó öt év alatt teljesen fölemésztette a syrakusai állampolgárok összes tökéértékét: hát ez épen nem szolgálhat kritikai támpontúl a Dionysios politikájának megítélésében.

Nem, már azért sem, mert Aristoteles jelen szövegében ez a hely szerfölött gyanús, a minthogy Susemihl is kapcsok közé teszi, mint oly interpolációt, a mely bárki mástól származhatott, csak nem magától Aristotelestől. Erőszakos pénzügyi politikát követett Dionysios mindenestre:³⁾ de ezen erőszakosságánál is mindig a közhasznúság tekintetei állottak a háttérben; kitünik ez azon rendszabályából is, melyet a syrakusai nagykereskedők monopol-üzletei ellen vett alkalmazásba. Aristoteles szerint:⁴⁾ *μονοπωλίαν γὰρ τῶν ὀνίων ποιοῦσιν — ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τοῖς πεντήκοντα τάλαντας ἐπέλαβον ἑκατόν, κ. τ. λ.* a hol e kifejezés *ἐκκομισασθαι*: nem kevésbbé kérdéses, mint a *τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν* Susemihl szövege szerint a Bekker-féle *αὐτοῦ*-ja helyett. Minden arra mutat, hogy a föntemlített adó-zsarolás állítólagos viszonyai alatt sem lappangott egyéb, mint némi jövedelmi adónak, némi erősen progressiv *εἰσφορά*-nak a behozatala, a mi miatt azután a syrakusai pénzvilág emberei oly rémületesen följajdultak. Más szavakkal Dionysios mint *τόραννος* ugyanazt a pénzügyi politikát követhette, mint a minőt az Agyrrhios és Demades-féle demagogok inauguráltak Athénben a *δῆμος* nevében. Az ősrégi családfákra sem helyezett Dionysios fontosságot; visszautasította azon hizelgőket, a kik legendás ősoket keresgéltek az ő homályos eredetű családjá számára. Önérzetes parvenu

¹⁾ Diod. XIV, 64—70.

²⁾ Diod. XVI, 10, 17, 20. Plut. Dion. 33—38.

³⁾ Pseudo-Arist. Oecon. i. h. Holm Sicil. I, i. h.

⁴⁾ Aristot. Pol. I, 12, 1259. a.

volt, a ki már csak azért is érezte ezen önérzetét, mert tudta, hogy ez által kedvében járhat a most már túlnyomólag nem dór nemesekből álló syrakusai tömegnek. Gilbert mind ezt figyelmen kívül hagyja; néhány sorban végez Dionysiossal, és e néhány sorban is csak az ő hadi tetteinek jelzésére szorítkozik.¹⁾ Remélem, hogy az oly philologiai buvárok, mint Wilamovitz-Möllendorf és Müller-Strübing, a kik értenek a politikához, éppen nem fogják épületesnek találni Gilbert eljárását egy oly két vaskos kötetre rugó munkában, a melynek ez a czíme: hogy «Griechische Staatsalterthümer».

Az ifjabb Dionysios szintén demokrat szellemben folytatta a *τυραννίς*-t; de elűzte őt sógora Dion. Ez a Dion Platon elmélete szerint akarta reformálni a syrakusai államot, — legalább annyiban, a mennyiben meg akarta dönteni a demokrátiát — *ὡς οὐ πολιτείαν ἀλλὰ πανταπόλιον οὖσαν πολιτειῶν* ²⁾ — hogy helyébe részint lakon, részint krétai mintára állítson alkotmányt: *Λακωνικὸν δὲ τι καὶ Κρητικὸν σχῆμα μιξάμενος ἐκ δήμου καὶ βασιλείας ἀριστοκρατίαν ἔχον τὴν ἐπιστατοῦσαν καὶ βραβεύουσαν τὰ μέγιστα καθιστάναι καὶ κοσμεῖν.* ³⁾ Diont azonban megölték még mielőtt tervének megvalósításához komolyan hozzáfogott volna, Kr. e. 355-ben. Most anarchia üt ki Syrakusában; 346-ban visszajön az ifjabb Dionysios: de már 3 év mulva véget vetett ⁴⁾ az ő restaurált *τυραννίς*-ának a korinthosi Timoleon.

A syrakusai tömeg most Timoleon hatalmának árnyékában kiirtotta úgyszólván az egész ellenpártot. ⁵⁾ Timoleon restituálta a régi törvényeket a demokrátia idejéből — *τοὺς δημοκρατικοὺς νόμους* — mint mondja Diodoros ⁶⁾; állított föl azonban egy új hivatalt is, az *ἀμφίπολος Διὸς Ὀλυμπίου* hivatalát, határozottan papi jelleggel. És ezt a papi jellegű köztisztviselőt állította mint eponymost az állam élére: ⁷⁾ valószínűleg azért, hogy egyfelől ellensúlyozza a *στρατηγός*-ok hatalomkörét,

¹⁾ Gilbert II, 256. Hsl. e. Holm, Sicil. II, p. 77—156.

²⁾ és ³⁾ Plut. Dion. 53.

⁴⁾ Hsl. e. Holm Sicil. II, 193; Plass, Tyrann. II, 262 kvv.

⁵⁾ Diod. XIX, 3; Plut. Timol. 33—38; Corn. Nep. Timol. 4, 2, 5, 3; Poliyæn. V, 37.

⁶⁾ Diod. XVI, 70; Plut. Timol. 22, 39.

⁷⁾ Diod. XVI, 70; Cic. Verr. II, 51; IV, 61.

másfelől pedig, hogy támaszt nyújtson az ősi vallásos erkölcsökben gyökerező conservatív szellemnek. Valóban ez utóbbinak csakugyan nagy szüksége lehetett már ezidétt egy ily támasztékra: mert a szabadgondolkozást épen nem fojtották el Syrakusának különben annyira erőszakos tyrannosai, sőt épen ők, a bölcsészek és írók barátai voltak azok, a kik ezt a szabadgondolkozást nagyra nevelték már kolophoni Xenophanes és kosi Epicharmos kora óta. Egyébiránt Timoleon a jogtágítás politikáját követte, egész seregét vétette föl a keleti Görögországból és Italiából odaözönlő bevándorlóknak a syrakusai állampolgárság kötelékébe. E végre új kleruchiát léptetett életbe; revidéaltatta Diokles törvényeit is Kephalos és egy Dionysios nevű syrakusai jogtudós által ¹⁾, még pedig a Diokles codicatori alapgondolatának szellemében. A restituált demokratia 339-ben győzelmet aratott Krimisosnál a carthagói hadak fölött; és e győzelem folytán Timoleon a syrakusai sereg élén valamennyi sikeliái város-államból elűzte a tyrannosokat és mindenütt életbeléptette a demokratiát.²⁾ Timoleon meghalt 336-ban; halála után oligarchia következett Syrakusában, a melynek élén egy hatszáz tagból álló *συνέδριον* állott; ez oligarchák vezére Sosistratos azonban csakhamar annyi erkölcsstelen csínyt követett el, hogy a syrakusai nép, csakhogy a pajkos oligarchiától szabadúlhasson, egész készséggel vetette magát a karjai közé Agathoklesnek, a kalandornak, a ki fazekasból, ha nem műiparkedvelő diletantsból *χιλιάρχος*-szá, és *χιλιάρχος*-ból — egy szerencsés házasság segélyével, *στρατηγὸς ἀτοκράτωρ*-rá birta magát fölkuzdeni. Alighogy elnyerte ezt a magas állami tisztet, szövetkezett a syrakusai alsóbb népelemekkel, és neki rontott a vagyonos néposztályoknak. Több mint 4000 előkelő vagy legalább vagyonos állampolgár pusztult el ezen vérfürdőben; erőszakot követtek el az összes előkelő nőkön és hajadonokon, több mint 6000 állampolgárt kiugrasztottak a városból: és mikor azután az ügy ennyire haladt, Agathokles egybehívta az *ἐκκλησίαν*-t. Itt Agatho-

¹⁾ Diod. XVI, 82; XIII, 35; Plut. Timol. 24.

²⁾ Diod. u. o. Holm II, 469; Plut. Timol. 22, 23, 39; Plass II, 262; Gilbert II, 254 a *κέρυγμα*-t egy jegyzetben közli: (Plut. Timol. 39): ὅτι τοῦ; τυράννου; καταλύσας καὶ τοὺς βαρβάρους καταπολεμήσας καὶ τὰς μεγίστας τῶν ἀναπατάτων πόλεων οἰκίσας ἀπέδωκε τοῦ; νόμου; τοῦ; Σικελιώταις.

kles színészi fogásokhoz folyamodik: elmondja, hogy ő nem vagyik a hatalomra; ő csak a népet akarja meghódítani; most már mint egyszerű állampolgár fog visszavonulni a magánéletbe. E szavakra leveti hadvezéri köpenyét és megindul, hogy távozzék. Ámde a szegények, a kevésbbé vagyonosok, szóval a tömeg túlnyomó nagy része sivitani kezd erre iszonyúlag és kikiáltja őt ismét *στρατηγός ἀδοκράτωρ*-rá. Agathokles úgy tesz, mintha nem akarná a népnek e kegyét elfogadni, szabadkozik; de utoljára is enged, hanem föltételül köti ki, hogy jó, elfogadja, de csak úgy, ha ő egyesegyedül lesz *στρατηγός*, mert ha társai találnának lenni e nagy tisztben: akkor ő annak a veszélynek lenne kitéve, hogy mások hibái, már t. i. az ő esetleges strategotársainak hibái miatt vonathatnék feleletre a törvény értelmében, a népbírótság előtt. — Ez tetszett; beleegyezett ebbe is a syrakusai nép. Agathokles 289-ig uralkodott; utoljára megkapta a királyi czímet is.¹⁾

Agathokles szintén nem gátolta a souveraine népgyűlések tartását;²⁾ az *ἐκκλησία* az ő idejében is működött; sőt körülbelül egy évvel halála előtt visszaadta a teljes politikai szabadságot a syrakusai Demosnak. Agathokles nem állott a szellemi képzettség oly magas fokán, mint a bölcsészek barátai Hieron és az idősebb Dionysios; Agathokles csak egy parodia-költővel, Boiotossal és egy pártpolitikus-történetíróval, Antandrosszal barátkozott. Később azonban elkergette Boiotost és Gilbert csak találomra beszél, midőn egy másik történetírónak Kalliasnak, és egy harmadiknak, Athanasnak állítólag viselt dolgait Agathoklesre nézve kedvezőtlen színbe igyekezik helyezni.³⁾ Ez az Agathokles, ez az egykori fazekas, Syrakusa trónján mindenesetre érdekes alak: hogy nem volt műveletlen, és hogy nem vetette meg a munkát még a trónon sem: ezt mutatja, hogy még *τύραννος* korában egész kedvteléssel szokta mutogatni azon ékes műedényeket, a melyeket ifjúkorában saját kezeivel készített vala.

II. Hieront, a ki 263-ban a rómaiakkal szövetkezett, királylyá kiáltotta ki a syrakusai demos, és királyul ismerte el Róma

¹⁾ Diod. XIX, 5, XX, 7; Holm II, 244. kvv.

²⁾ Diod. XX, 63.

³⁾ Gilbert II, 276.

is. Ez a II. Hieron nagyon sokáig, egész 216-ig uralkodott; az államjogi formákat úgy az *ἐκκλησία*-ra vonatkozólag, mint egyebekben is tiszteletben tartotta; ő is revideáltatta Diokles törvényeit egy Polydoros elnöklete alatt működő codificáló bizottság által, sőt ő maga, II. Hieron király, sikeres kísérleteket tett törvények alkotása által az agrar viszonyok javítására.¹⁾ A Corpus Inscriptionum Græcarum és egyéb kútfők tanuságtétele szerint. 212-ben jöttek a rómaiak és bevették Syrakusát; 210-ben már Syrakusával együtt római provincia volt egész Sikelia. Elesett Syrakusa a Caius Marcellus legióinak rohama alatt: de fényes elégtétel jutott osztályrészéül a Hiketas csillagász-bölcsész hazájának, a Xenophanes és bölcsészársai vendégszerető otthonának a gondolatszabadság százados erődjének még bukásában is. A nagy mechanikus Archimedes Syrakusa szülötte volt; az ő physikai fölfedezései nem bírták ugyan végleg visszatartani a Marcellus durva legióit Syrakusa bástyáitól: megmászta e bástyákat a római haderő, de azért soha nem fog kialudni az emberi művelődés történelmében az a fény, a mely Syrakusa ostrománál Archimedes fölfedezéseiből a római rohamoszlopokra áradt, és mindig fönn fog maradni a jelentősége annak a ténynek, hogy Syrakusa elestekor annyi ezer syrakusai állampolgárral együtt, Syrakusának egy olyan szülötte is, mint Archimedes, a füstölő romok alá temetkezett.²⁾

Akragas — vagy mint a rómaiak nevezik vala Agrigentum — Holm kifejezése szerint már eredetileg nagy városnak alapított. Nagyon elegendő volt a népessége: voltak itt dórok Gelából, voltak ionok, eleiaiak, de kevéssel az alapítás éve — 581 — után már össze voltak forradva egy egységes állampolgári társadalommá. Nem is törődtek sokat Akragas kevert vérű állampolgárai az ősök legendáival, sem a keleti

¹⁾ Corp. Inscr. Græc. 5367; Liv. XXIV, 22, 27; Diod. XIII, 35; Cic. Verr. II, 32, 34, 63, 147; Gilbert II, 258; Plass. II, 314.

²⁾ A „Demokratie” című német művem (I. kötet Lipcse 1882. és új cím kiadás 1884. amaz Duncker és Humblotnál, ez Gustav Wolfnál) sajtó alatt levő II. kötete előbeszédében, és a szöveg utáni „Nachtrag”-ban több tekintetben tüzetesebben szólok úgy a syrakusai mint egyéb görög demokratiákról, és ott a kútfőkkel, valamint a modern szakírók nézeteivel is több tekintetben behatóbban foglalkozom.

Hellasból átszármazott hagyományos szokásokkal. Akragas alkotmánya úgy látszik elsőben aristokratiai államformára vallott; de már 570 körül Phalaris került mint aiszymneta az államhatalom élére. Tömérdék történetke, és még több mese szól Phalarisról, a kinek emlékét már a hellén ódonságban ugyancsak megrágalmazták, csinálván belőle egy szörnyeteget, a ki abban az ismeretes érzezbikában égetteti vala el az ő szeszélyeinek áldozatait; és még újabb időben is, Bentley kritikai művének megjelenése óta, meglehetősen érdeklődést tanúsítottak az ő zsarnoki alakja iránt a philologiai buvárok: foglalkoztak elég bőségesen az ő apokryph leveleivel: csak azt nem vizsgálták kellő alapos-sággal, hogy hát minő állást foglalt is el tulajdonkép ez a Phalaris az akragasi államban az államjog szempontjából? Forrásaink szerint Phalaris hivatalos állást foglalt el, mielőtt nem *τύραννος*, de *ἀριστημνήτης* lett: *ἐκ τῶν τιμῶν*, tehát előkelő hivatalból jutott, Aristoteles szerint,¹⁾ a hatalom élére. Polyainos szerint főfelügyelő — *ἐπιστάτης* — volt Zeus Polieus templomának építésénél.²⁾ Ez állásában követte el az államcsínyt, a mi sikerült is neki, elannyira, hogy tizenhat évig — 570-től 554-ig Kr. e. — uralkodhatott Akragas fölött, és még meg is hódíthatta a sziget nagy részét, a sikar törzseket magához vonván és jeles hadigépeket alkalmazván a különböző sikeliai népek fegyveres erőinek leverésére: főczélja lévén a carthagóiak ellen a lehető legnagyobb sereget mozgósítani. Sikerült neki minden, a carthagóiak ellen tervezett hadjárat kivételével. Ez utóbbira azért nem kerülhetett a sor, mert föllázadt ellene a nép Telemachos vezérlete alatt, nem a demokratia életbeléptetése, de egy új *τυραννίς* fölállításának érdekében.³⁾ Alkamenest elismerték *τύραννος*-nak; utána Alkandroskövetkezett. A különbözetet Phalaris *ἀστυνητία*-ja és Alkamenes *τυραννίς*-a közt, az a körülmény, az az alkotmányjogi mozzanat állapítja meg, a mely szerint⁴⁾ Phalaris idejében —

¹⁾ Arist. Pol. VIII (V) 10.

²⁾ Polyæn V, 1, 1. Hsl. e. Plass, d. Tyrann. I, 303. kvv.

³⁾ Pindaros scholiastája szerint Phalarist Theron egyik öse (Telemachos) buktatta meg; Herakleides (Frgm. Histor. Græc. II, p. 223. ed. Müller) és Cic. de Off. II, 7, 26. szerint pedig a nép.

⁴⁾ Plass, Tyr. I, 303—6; Holm; I, 149. kvv.

mint ezt Tittmann ¹⁾ is már észrevette — Ailianos ²⁾ tanúságtétele szerint a bírói hatalmat egy a kormányzattól független testület gyakorolta, és így a törvények uralma magánjogi és büntetőjogi ügyekben az *ἀσυμνητεία* keretén belül biztosítva maradt, a mit Alkamenes uralkodásának idejéről nem lehet állítani: miután Herakleides ³⁾ ekkép különböztet: *μεθ' ὃν (Φάλαριν) Ἀλκαμένης παρέλαβε τὰ πράγματα· καὶ μετὰ τοῦτον Ἀλκάνδρος προέστη, ἀνὴρ ἐπιεικής.* Valerius Maximus ⁴⁾ pedig arról tanúskodik, hogy Phalaris idejében a souveraine népgyűlés a maga jogkörét több ízben szabadon gyakorolhatta. Hogy Alkamenes idejében ez megtörtént volna, ennek ismét semmi nyoma. Gilbert ⁵⁾ nem veszi figyelembe sem a független bíróság, sem a souveraine népgyűlés mozzanatát; Holm ⁶⁾ két rövid sorban végez, úgy Alkamenesszel, mint Alkandrosszal; ⁷⁾ Plass pedig megteszi *ἀισυμνητης*-nek mind a kettőt; ezzel szemben Ottfried Müller mind a kettőről csak mint *τύραννος*-ról beszél.

Alkamenes csakugyan nem is volt egyéb, mint *τύραννος*, már Herakleides idézett szavai is ezt látszanak bizonyítani: *παρέλαβε τὰ πράγματα*, oly kifejezés, a melyben benne van az erőszakosság jelzése, holott az, a mit Herakleides Alkandrosról mond, hogy t. i. *προέστη, ἀνὴρ ἐπιεικής*, arra látszik utalni, hogy Alkandros alkalmasnak bizonyult egy oly állás betöltésére, a melynek ügyköre államjogilag szabályozva volt. Történt legyen bárhogy, annyi tény, hogy ez a fényes nagy város-állam, Akragas, nem az oligarchia iskoláján, nem is a brutális tömeguralom iskoláján ment keresztül, mielőtt a virágzás korába lépett, hanem az akragasi népnek tanítómesterei aismmeták voltak és tyrannok. Már 488-ban Kr. e. megint egy *τύραννος* áll az akragasi állam élén; ez Theron, a kinek része volt a Himera mellett kivírtott nagy győzelemben. Theron után fivére, Hieron következett, a ki

¹⁾ Tittmann, Griech. Staatsverf. 512. 1.

²⁾ Aelian. Var. Hist. II, 4.

³⁾ Fragm. Histor. Græc. II, 223, id. Müller.

⁴⁾ Valer. Maxim. III. 3.

⁵⁾ Gilbert. Griech. Staatsaltersh. II, 250.

⁶⁾ Fragm. Histor. Græc. II, 223; Holm, Sicil. I, 152.

⁷⁾ Plass, Tyrann. I, 306.

⁸⁾ Ottfried Müller, Dorier II, 158.

467-ig uralkodott. Ennek a Hieronnak fia, Thrasydaios, azonban elűzetett, miután vereséget szenvedett a syrakusaiaktól. Ekkor lépett életbe Akragasban az a timokratiai államforma, a melynek a tetőzetét a város-állam legvagyonosabb 1000 állampolgárának testülete képezte — οἱ χίλιοι. — Diodoros tévesen nevezi ezt δημοκρατία-nak, mondván,¹⁾ οἱ δ' Ἀκραγαντινοὶ κομισάμενοι τὴν δημοκρατίαν, a hol a szövegbe valószínűleg a leíró hibájával eszúshatott bele ez a δημοκρατία e helyett, hogy τιμοκρατία. Herakleides azt mondja, hogy ezen 1000 tagból álló államtestület az egész államhatalmat gyakorolta: πολιτείαν δὲ κατεστήσαντο ἀριστοκρατικὴν χίλιοι γὰρ πάντα διοικοῦσιν, αἵρετοὶ ἀπὸ τιμημάτων. Herakleides más államforma-beosztást követ, mint Aristoteles: ezért megbocsátható neki ez a kifejezés πολιτείαν ἀριστοκρατικὴν. Midőn pedig azt mondja πάντα διοικοῦσιν «mindent adminisztrálnak», csakis azt érthetjük alatta, hogy úgy a közigazgatást, mint a bíraskodást, sőt a kormányzat folyó ügyeit is Akragasban, ez idő szerint 1000—1000 tagból álló államtestület végezte, a mi azonban még épen nem zárja ki, hogy souveraine népgyűlés is ne tartatott volna a háború, béke kérdéseiben, s egyéb, esetről esetre fölmerülő nagy kérdésekben. Ennek a timokrátiának a tyrannist gyűlölő akragasi hírneves állampolgárnak Metonnak halhatatlan emlékezetű természetbúvár és bölcselő fia Empedokles vetett véget. Az ódon világnak ez a nevezetes alakja nemcsak a dolgok eredetével foglalkozott, mint mély elméjű gondolkodó; nemcsak az Aetna tűzhányó kraterét és a réteges kőzetekbe ágyalt kővületeket búvárolta ő, — nem, a βουγενῆ ἀνδρόπρωρα és a εἰλίποδα κριόχρηλα ezen tragikai sorsú reconstructora,²⁾ Empedokles, tüzetesen foglalkozott az államélet tanulmányozásával is. Pythagoreios nevelésben részesült már a szülői házban; hisz már nagyatyja, az olympiai pályanyertes is pythagoreios vagy legalább is pythagorikus volt kútfőink szerint; nem élt húseledellel, az ünnepi követséget nem levágott tulok húásával, vagy mint mondani szokás marhapestenyével vendégelte meg, hanem

¹⁾ Fragm. Histor. Græc. II, 219. fr. 25. ed. Müller.

²⁾ L. ily című munkámat: «The Failure of Geological Attempts made by the Greeks prior to the Epoch of Alexander. London, Trubner 1862—1868. V. fejezet. Magyarúl: A görög ódontság viszonya a földtani kérdésekhez. Pest 1861—3.

olyan mézből és lisztből készített afféle fölfújt kásával, a melynek a szakács ökör-alakot adott. Ekkép akarta megtréfálni a szerinte barbár erkölcsöket. Empedokles nem követte ugyan e részben a saját nagyatyjának szelid lelkületre valló példáját: de hasonlíthatatlanul többre vitte mint nagyatyja, nemcsak a bölcsészetben, de a gyakorlati politikában is. Empedokles Xenophanesnek és Parmenidesnek volt a tanítványa, talán Pythagorasnak és Anaxagorasnak is: de az ő gyakorlatias érzéke a politikában oly ekklekticismust követett, a melyet ma már nem vagyunk képesek még csak annyira sem visszavezetni a maga forrásaira, mint a mennyire képesek vagyunk ezt tenni azon tanokkal, a melyeket műveiben, Περὶ φύσεως és a Καθαρμοί töredékeiben szemlélhetünk. Nagy jótevője volt ez a természetbúvárló bölcsész az ő polgártársainak. Sőt jót tett ő még Akragas női nemzedékével is. Gazdag magánzó volt; nagy mértékben nyújtott segílyt a szegényeknek; évenként jelentékeny összegeket szánt szegényebb sorsú akragasi leányok kiházasítására; fölkereste a betegeket, ingyen gyógyíttatta őket: csodás orvoslásainak hírét messze földön ismerték. Pantheiát, a ki tetszhalott volt, visszaadta az életnek. Midőn egyszer a passzatszelek — az ἐτήσια: — nagyon megrongálták az akragasiak vetéseit: Empedokles megtalálta a módját, hogyan lehessen elejét venni e csapásnak. Betömette a saját költségén a hegynyilásokat, és a szelek nem ártottak többé a vetéseknek. Értett a zenéhez is; oly mesterileg játszott a fuvolán, hogy uralkodni tudott hallgatóinak szenvedélyein a maga játékkal. Azt beszélik felőle a kortársak, hogy egy haragra gerjedt ifjú kezéből kiesett a kard, a mint Empedokles fuvolajátékát meghallotta. Egy más alkalommal meg a dögvész pusztított Akragas környékén; tömegesen haltak az akragasiak; a nők nem tudtak szülni; kétségbe volt esve a város: ekkor Empedokles — ismét saját költségére — belevezeti a szomszédos folyók vizeit azon mocsárba, a melynek ártalmas kipárolgása a dögvészt okozza vala: és Akragas népe meg volt mentve a dögvész veszélyétől. Ezt cselekedte ő, mint egyszerű magánember — λιτότης — polgártársai érdekében. «Szent koszorúval a fején, zöldellő lombzat árnyékában, bíbor mezben, kezében Delphoi istenének magasztos füzérével» lépdelt ő a nép között, messze hangzó ércpapuceszal a lábán: így járta be ő egymás után Sikelia városait «tisztelve

a férfiaktól és tisztelve a nőktől. Ezrenkint tódulnak hozzá az emberek, hogy megtudják tőle az üdv útját; némelyek jóslatokat kívánnak tőle, mások meg hathatós gyógyszert különféle betegségek ellen». A selinusbeliek épen lakomát csapnak a folyó mellett; Empedokles megjelenik köztük: a lakmározó selinusbeliek fölkelnek üléseikből, leborúlnak előtte és imádják, mint valamely istent. — Ez azon talapzat, a melyen Empedoklest megpillantja a politikai történelem, kevéssel azelőtt, hogy e bölesész szerepet vállalt az államéletben. Rajongás, sőt áhítat környezi vala az ő személyét, midőn rálépett a politikai tevékenység mezejére: ámde mind e rajongás, mind ez áhítat nem volt képes neki döntő politikai befolyást biztosítani.

Döntő befolyású tényezővé Empedoklest nem az ő csodás hírneve, nem az ő nagyszerű áldozatkészsége, nem is az ő meghálálhatatlan közhasznú érdemei avatták föl Akragasban; nem, döntő befolyású politikai tényezővé Empedokles csakis az által lehetett, hogy följelentett két akragasi állampolgárt, mint a kik egy magán lakoma alkalmával — valószínűleg kissé mámoros állapotban — kifecsegték, hogy összeesküvésen törik az eszöket a főnnálló alkotmány ellen. Ez a följelentés nagyobb érdemeül tudatott be, mint mind az a nemes tett, a melylyel szolgálatot tett valaha polgártársainak. A két összeesküvőt elfogták és ki is végezték hamarosan. Empedokles pedig a legnépszerűbb politikus lett szülővárosában.

Ez időponttól fogva fokról fokra hágott az ő tekintélye a politikai körökben is, s rövid idő múltán annyira emelkedett, hogy megkínálta őt a *τυραννίς*-szal, sőt a királyi méltósággal is a nép. Nem fogadta el egyiket sem; és ha rút is volt az az út, a melyen ő politikailag mindenesetre még éretlen polgártársai közt ily hatalomhoz juthatott: Empedokles épen nem élt vissza ezzel a hatalommal, sőt csakis arra használta föl azt, hogy jót tehessen hazájával. Azt indítványozta, hogy töröltessék el az ezer tagból álló souveraine államtestület azonnal. Mint Diogenes Laertiosnál a kutfó hangzik:*) *καὶ τὸ τῶν χιλίων ἄθροισμα κατέλυσε, συνεστῶς ἐπὶ ἔτη τρία, ὥστε οὐ μόνον ἴν τῶν πλουσιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τὰ δημοτικὰ φρονούντων, a hol Gilbert*

*) Diog. Laert. VIII, 2, 66.

nyitva hagyja a *συνεστῶς ἐπιέτηρία*,¹⁾ Holm pedig akkép magyarázza, hogy ennek az ezer tagból álló souveraine államtestületnek tagjai három évre voltak választva,²⁾ de legyen bár mikép, tény, hogy Empedokles életbe léptette Akragasban a demokratiát: mert a nép elfogadta az ezer tagból álló államtestület eltörlésére vonatkozó indítványát és határozatot hozott, melv szerint ezentúl Akragasban az összes állampolgárok tekintet nélkül a vagyonfokra, egyiránt részeltessenek az államhatalom gyakorlásában.³⁾ Ennyit tudunk mindössze is Akragas alkotmánytörténetéből; még csak az államhatalmi közegek jelzésére divó akragasi államjogi műszókat sem ismerjük; legfőlebb *βουλή*-ről, államtanácsról és *ἐκκλησία*-ról, souveraine népgyűlésről hallunk a hanyatlás korából és azon időkből, a melyek a római hódoltságot megelőzték volt. Diodorosból azt tudjuk még, hogy Thrasibulos syrakusai tyrannosnak elűzetése után Akragas is föl szabadult a járom alól, és Akragasban újra életbe lépett a demokratia és közel hatvan évig békét élvezett, sőt virágzást ért egész Dionysios tyrannisáig.⁴⁾ Csakis a római időszakból bírunk egy feliratot, a melyet azonban Gilbert nem említ, de a mely feliraton ez államjogi műszókat találjuk megörökítve: *άλια* és *σύγκλητος*, a melyek együttvéve *συνέδριον*-nak is nevezetnek. Hogy a birói hatalom gyakorlása vonta-e meg a különbözetet a *άλια* és *σύγκλητος* között, a mely esetben a *άλια* az athéni *ήλιαία*-ra, a *σύγκλητος* pedig esetleg az athéni *ἐκκλησία*-ra fogna emlékeztetni, erre nézve, mondom, egyáltalán nem bírunk egyéb, mint merőben *κατ' ἀναλογία*ν tájékozottsággal. Az illető okmány élén meg van nevezve a *ἱεροθύτης*, tehát egy pap, a ki egyúttal az államtanács előlülője is — *παραπρόστης* — előfordúl azután ugyanezen okmányon még egy *προαγορῶν* és egy *γραμματεὺς*. Hogy ez utóbbi alatt a jegyzőt kell érteni, fölüláll minden kétségen; de hogy minő ügyköre volt a *προαγορῶν*-nak: ezt találgathatjuk ugyan, de positiv támpont hiányában nagyon bajos lenne eldönteni.

Massaliát — a mai Marseillet — az ódonságban a leg-

¹⁾ Gilbert, Staatsalterth. II, 253.

²⁾ Holm Sicil. I, 257.

³⁾ Diog. Lært. VIII, 63—66.

⁴⁾ Diod. XI, 68, 72, 73; hsl. e. Holm Sicil. I, 251—2.

jobban szervezett és legjobban kormányzott államok közé számították. Strabon, az alaposan tájékozott, éleselmű kritikus, mondja, hogy διοικούνται δ' ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων εὐνομώτατα.

Tehát a jeles geograph azt mondja Massalia népe felől, hogy aristokratiai kormányzata — διοικούνται — van, és a lehető legjobb törvények uralma alatt áll.¹⁾ Massaliát 680 Kr. e. Phokaia város-állam alapította. Első ízben úgy látszik Massalia oligarchiát vallott államformájául, még pedig nagyon erősen fegyelmezett oligarchiát, a melyben csakis csekélyszámú nemzetséget illetett meg az államhatalom gyakorlása; de az idő folyamában nagy mértékben kitágult ez az erősen fegyelmezett oligarchia oly szélesebb alapon nyugvó államszervezetté, a melyet Aristoteles πολιτικώτερα ὀλιγαρχία-nak nevez.²⁾ Sajnálatra méltó körülmény, hogy Aristotelestől, a ki Massalia alkotmányáról egy egész külön értekezést írt, csakis töredékes megjegyzéseket hallunk most a Πολιτικῶν-ban.³⁾ Athenaios⁴⁾ közöl egy helyet Aristotelesből, a mely szerint a Protiadok oly nemzetségnek voltak tagjai, a melynek ősei valamikor az államhatalmat akkor gyakorolt csekély számú kisebbséghez tartoztak. De ebből még épen nem következik az, a mit Gilbert akar belőle következtetni, hogy t. i. a πολιτικώτερα ὀλιγαρχία Aristotelesnél Massaliára vonatkozólag azt jelenti, hogy sikerült Massaliában a kérdésben forgó időpontban a hivatalokban nem levő vagyonos elemeknek — τῶν εὐπόρων, οὐ τῶν ὄντων δ' ἐν ταῖς ἀρχαῖς⁵⁾ — kieszközölniök oly jogtágítást, a melynek alapján legalább az idősebb fiúk, később pedig az ifjabbak is osztályrészt nyertek a hivatalokban, «durchzusetzen, dass wenigstens ihre ältesten Söhne, später, dass auch die jüngeren an der Verwaltung der Aemter Antheil hatten.» Hisz Aristoteles e szavaiból: οἱ γὰρ μὴ μετέχοντες τῶν ἀρχῶν ἐκίνουν, ἕως μετέλαβον οἱ πρεσβύτεροι πρότερον τῶν ἀδελφῶν, ὕστερον δ' οἱ νεώτεροι πάλιν — mondom, Aristoteles e szavaiból

¹⁾ Strab. Geogr. L. Demokr. II. Vorw.

²⁾ Aristot. Pol. VIII (V) 6; VI (IV), 7.

³⁾ Μασσαλιωτῶν πολιτικῶν Frgm. Histor. Græc. ed. Müll. II, p. 476, frgm. 238.

⁴⁾ Athen. Deipnosoph. XIII, 576. B.

⁵⁾ Pol. 204, 10.

még csak azt sem lehet kivenni, hogy itt csakugyan a legidősebb fiakról volt-e szó csupán elsőben? Még kevésbé lehet ebből megérteni azt, hogy vajjon azon dicséret, melylyel Massalia alkotmányát az említett ódon író illeti, erre az átmeneti időszakra vonatkozik-e? Ép ellenkezőleg, tény, hogy Aristoteles idejében a hivatalviselésre hivatottak száma már nem volt szigorúan meghatározva Massaliában; épen ezért Gilbert kritikátlanul jár el, midőn azt állítja, hogy a souveraine jogkört gyakorló államtestület tagjai Aristoteles korában csakis bizonyos családok köréből voltak választhatók, még pedig életfogytiglan.¹⁾ E magas, souveraine jogkört gyakorló államtestületet Massaliában *συνέδριον*-nak, tagjait, kik számra hatszázan voltak, *τιμοῦχοι*-nak, vagy *οἱ ἐξακόσιοι*-nak²⁾ nevezték. Hogy pedig Aristoteles idejében a souveraine államtestület tagjait nem bizonyos családokból, de az összes állampolgárok közül kellett választaniok a massaliai alkotmányjog szerint: ez kiderül azon körülményből, mely szerint Aristoteles idejében már bizonyos minősítvényi törvény létezett, a melynek alapján csakis a képesítettek — *ἀξίων* — közül lehetett valaki *τιμοῦχος*-szá, vagyis a souveraine államtestület tagjává. Hogy a képesítettek nyilván tartathassanak: évről évre szemle, vagy ha úgy tetszik, vizsgálat tartatott — *κρίσις* — az összes állampolgárok fölött, úgy a kormányban levők, hivatalra jogosítottak, mint a többiek fölött is. Aristoteles szerint³⁾ *καθάπερ ἐν Μασσαλίᾳ κρίσιν ποιουμένους τῶν ἀξίων τῶν ἐν τῇ πολιτεύματι καὶ τῶν ἔξωθεν*, és csak az lehetett a hatszázas *συνέδριον* tagjává, a ki ezen elbiráló szemle — *κρίσις* — alkalmával képesítettnek, vagy, mint az antik műszó mondja, méltónak *ἄξιος* találtatott. Hogy minő föltételek összes-

¹⁾ Gilbert, Griech. Staatsalterth. II, 259 kv.

²⁾ Strab. Geogr. 179: ἀνδρῶν ἑξακοσίων καταστήσαντες συνέδριον διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμὴν, οὓς τιμοῦχος καλοῦσι. πεντεκαίδεκα δ' εἰς τοῦ συνέδριου προεστώτες, τοῦτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται. πάλιν δὲ τῶν πεντεκαίδεκα προκείμενοι τρεῖς οἱ πλείστον ἰσχύοντες, τούτων δὲ εἷς τιμοῦχος δ' οὐ γίνεται μὴ τέκνα ἔχων μηδὲ διὰ τριγωνίας ἐκ πολιτῶν γεγονώς. Hsl. e. a lampsakosi néphatározattal Dittenberger gyűjteményében 200, Z, 42 kv. Cic. Rep. I, 27, 43; — Valer. Maxim. II, 6, 7. Lucian. Toxar. 24; Dio XLI, 26.

³⁾ Aristot. Pol.

sége képezte az ἄξις jogcímnnek mint képesítvénynek alapját, ma már ezt határozottsággal meg nem mondhatjuk. Strabonból¹⁾ csak azt értjük meg, hogy az is kívántatott a *τιμῶχος*-tól, hogy mint családapának (törvényes) gyermekei legyenek, és hogy ne csak szülői, de nagyszülői, illetőleg nagyatyja is már massaliali állampolgár lett legyen. Tehát, ha ez a föltétel Aristoteles korában Massaliában csakugyan törvényben gyökerezett, akkor valódi törvényhozási képtelenség lett volna a *διὰ τριγονίας* föltétele mellett még azt is kikötni, hogy bizonyos családból való legyen a *τιμῶχος* és viszont: mert, hogy ha bizonyos, t. i. ősrégi massaliali állampolgári családból való valaki, akkor teljesen fölösleges, sőt értelmetlen dolog még azt is megállapítani akarni, hogy vajjon az atyja, meg az öregatyja bírtak-e már állampolgári joggal Massaliában? Ott vannak mindjárt az Aristoteles által említett Protiádok. Vajjon szükség volt a Protiádokra, ezen ősrégi nemzetség tagjaira nézve megállapítani a *διὰ τριγονίας*-t, vagyis hogy atyjok és nagyatyjok is már massaliali állampolgár volt? Ennek megállapítása csak akkor bírhatott józan értelemmel, ha már el volt ejtve államjogilag bizonyos számú ősrégi nemzetségek előjoga a hivatalokra; csak akkor lehetett józan értelem a *διὰ τριγονίας* föltételének a Protiádokra nézve, ha meg lévén szüntette immár minden hagyományos előjog a hivatalok elérhetésére, az összes állampolgárok közül képesítvénynyel bírtak a törvény értelmében a hivatalokra, a souveraine államtesületbe való belépésre azok, a kik első sorban azt igazolták, hogy már atyjok, nagyatyjok is állampolgári joggal bírt Massaliában, azután pedig azt, hogy gyermekekkel megáldott családapák. Gilbert mind ezt nem vette észre, sőt nem vette fontolóra e belső ellenmondást egyetlen egy philologiai bűvár sem azok közül, a kik Massalia alkotmánytörténelmével foglalkoztak. Az igaz, hogy ezt észrevenni egy kis államjogi, politikai érzék is kellett volna, egy ily érzék pedig nem igen szokott kifejlenni eddigelé a kizárólagosan philologiai bűvároknál. Gilbert tovább megy,²⁾ még azt is állítja, hogy eltekintve a *συνέδριον*-ra állítólag kizárólag jogosított ősrégi családok tagjaitól, Massaliában

¹⁾ Strab. Geogr. 179.

²⁾ Gilbert, Griech. Staatsalterth. II, 260. kvv.

az összes többi állampolgárok mindannyian a politikai jogok gyakorlatából ki voltak zárva. Vajjon mire alapítja Gilbert ezen tudomását? Semmi egyéb, csak Cicerónak egy bizonyos helyére, vagyis inkább kettőre.

Azt mondja Cicero maga «De Republica» című munkájának I. könyvében, hogy: «ac modo, si Massilienses, nostri clientes, per delectos et principes civis summa justitia reguntur, inest tamen in ea conditione populi similitudo quædam servitutis». Azután pedig ugyancsak az I. könyvben így szól: illi autem Massiliensium paucorum et principum administrationi civitatis finitimus est qui fuit quondam tempore apud Athenienses triginta virorum consensus et factio.»*) Cicero nagy szónok, jeles író, de nagyon kétes értékű tekintély, még ha saját hazájának, Rómának alkotmánytörténelméről van is szó; mennyivel gyengébb tanú ő, ha külföldi államok intézményeinek valódi természetét forog kérdésben! Hisz már maga a harmincz atheni zsarnokra való hivatkozás elárúlja, hogy Cicero e tárgyban ép oly fölületesen, s valószínűleg hiányos adatkészlet alapján mondott ítéletet, a minthogy szokott cselekedni ő egyéb alkalommal is, valahányszor Mommsennek meggyűjti a baját. Egyébiránt Gilbert állítása már csak azért sem állhat meg, mert annak, hogy cooptatio folytán egészítette volna ki magát a hatszáz tagból álló συνέδριον, ennek a kútfőinkben sehol semmi nyoma; már pedig ha cooptatio nem létezett, akkor Massaliában — hol a kormányzás egyhangulag magasztalt kitünősége kizárni látszik a sors-húzás valószínűségét, — Massaliában csakis az állampolgárok általi választás útján foglalhatták el a τιμοδχος-ok helyeiket, ez esetben pedig az állampolgárok összeségéről azt mondani, hogy a politikai jogokból ki lett volna zárva, még akkor is kritikátlan eljárás lenne, ha az állampolgárok összesége Massaliában csakugyan nem is gyakorolhatott volna egyéb politikai jogot, mint e választást, a τιμοδχος-ok választását éltök fogytára. De vannak nyomok, a melyek arra vallanak, hogy e, hatszáz tagból álló συνέδριον mellett, igen is megvolt a souveraine népgyűlés is.

Habár talán rendkívül ritka esetekben hivatott is egybe Massaliában az ἐκκλησια, mégis benne volt ez a massaliai állam-

*) Cic. de Rep. I, 27, 43; és I, 28, 44.

jogban. Nemcsak a Spon-féle felirat¹⁾ vall erre, a melyből kiderül, hogy a népnek emlékszóbor állíttatott Massaliában, a mi aligha történhetett volna meg, ha nem érezte volna a maga létezését legalább időről-időre a souveraine népgyűlés. Livius is hoz föl oly ténykörményt, a melyből ἐκκλησία létére bizvást lehet következtetni; még inkább tanuskodik azonban akaratlanul is Lukianosnak egy helye a mellett, hogy a hatszázas souveraine államtestület mellett maga az állampolgárság is jelentékeny politikai jogokat gyakorolt. Livius ugyanis azt mondja, hogy atya és fiú nem lehettek egyidőben tagjai, sőt két fivér sem lehetett egy időben tagja a συνέδριον-nak; no már most, hogy kerülhetett volna ki 600 τιμωχος Massaliából, ily megszorítás mellett, ha csak bizonyos családok tagjai közül cooptatio folytán és nem az összes állampolgárok köréből választás útján lettek volna betölthetők ama souveraine államtestületben a tagsági állomások — ? — Lukianos pedig azt mondja, hogy azokat, a kik alkotmányellenes, vagyis παρανόμων indítványt merészelték tenni Massaliában, a 600-as államtestület ἀτιμία-val és vagyonelkobzással szokta büntetni. De hát lehet-e arra gondolni, hogy egyebütt is tétethettek volna ily alkotmányellenes indítványok, mint az ἐκκλησία-ban? Magának a 600 tagból álló, élethossziglanos 600 tagból álló souveraine államtestületnek kebelében csak nem képzelhető, hogy gyakran támadtak volna, a saját életérdekeik ellenére, ily roppant nagy prærogatívák megszüntetésére irányuló alkotmányellenes indítványok!

Nem a 600-as államtestület önmagában, de az államhatalom legfőbb közegeinek szervezete veszi egyébiránt igénybe leginkább az államtudományi buvárok érdeklődését. A felségjogok legfőbb letéteményese — legalább Aristoteles korában és később -- minden valószínűség szerint Massaliában is maga az állampolgárok összesége, az ἐκκλησία-ban, jogai gyakorlására egybegyűlt nép. Ez választja a τιμωχος-okat, a hatszázas souverain államtestület tagjait. Ezért mondatik, hogy διοικούνται ἀριστοκρατικῶς, különben, ha csak bizonyos szűkebb

¹⁾ A Spon-féle felíratra nézve l. «Miscellanea» 81; és Tittmann 517. l.

²⁾ Livius XXI, 7.

³⁾ Lucian. Toxar 24.

körből szemeltettek volna ki a *τιμῶχος*-ok, úgy kellett volna mondani, hogy *δισκοῦνται ὀλιγαρχικῶς*. Ez a hatszázas államtesztület gyakorolja úgy a kormányzati, mint a bírói hatalmat. Kebeléből 15 tagú bizottságot választ, a mely a folyó ügyeket intézi; e 15-ös bizottságban 3 tag tölti be az előlülök tisztjét és ezek közül ismét 1 képviseli a legfőbb hatalmat. Egyéb részletek ismeretlenek előttünk: de már a föntebbiekből is kitünik, hogy ez a massaliai államszervezet inkább, mint bármi más, testesítette meg az előttünk ismeretes ódon államok közül azt az államformát, melyet Aristoteles *ἀριστοκρατία*-nak nevez, de a melyet mi, a mai államformatan értelmében, határozottan a nem-tömeguralmi demokratiák közé kell hogy sorozzunk.

Ez élő példa volt arra, hogy már az ódon államéletben is lehetséges volt kellő alkotmányjogi szervezet mellett kikerülni úgy a brutális fejszám szerinti uralmat, mint a születési előjogra alapított kisebbség uralmát, de meg a vagyonképesítvények arányában jogokat osztó timokrátiát is, az állampolgári jogegyenlőség nagy eszméjének alapján építve föl a massaliaiak módjára az államhatalmat.

Más helyütt, a demokratiáról írt művem sajtó alatt levő II. kötetében, tüzetesebben szólok a jelen értekezésemben említettek kivül még egyéb görög államok demokratiájáról is: pl. a samosi, knidosi, thebai, krotoni államok, az opunti és az epizephyrioi lokriak, phokisiak stb. demokratiájáról is: ámde jelentékeny tanulságot lehet levonni a jelen értekezés keretében előadottakból is, és e jelentékeny tanulság első sorban az államformákról szóló tan körébe vág. Különösen behatólag érinti pedig azon elméletet, a melyet Aristoteles a maga *Πολιτικά*-jának hat utóbbi könyvében egyfelől a *demokratia*, másfelől pedig az *aristokratia* fogalma felől fölállítva találunk.

Nem csak Krohn és Polenaar szemlátomást túlzott, de Susemihlnek nagyon is mérsékelt és jóhiszeműleg szépitgető kritikája után is meglehetősen hiányosnak, sőt itt-ott határozottan megromlottnak kell tekintenünk azon szöveget, a melyben Aristoteles hat utóbbi könyve jelenleg előttünk fekszik: csakis e körülménynek kell tehát tulajdonítanunk azon megdőbentő belső ellenmondásokat, hibás és hiányos fejtegetéseket, a melyek Aristoteles államformatanának tüzetesen a demokratiára és

aristokrátiára, de jórészt az oligarchiára vonatkozó szakaszai-ban fölismerhetők: de sem ez a körülmény, sem az Aristoteles több mint kétezredéves tekintélye iránti kegyelet nem gátolhatja meg az államtudományi kritikát abban, hogy rá ne utaljon a kellő éllel mind ezekre a fogyatkozásokra és belső ellenmondásokra. Eltekintve az *ἀριστοκρατία* azon fogalmától, mely Aristotelesnél az abszolút legjobb állam fogalmával esik össze, Aristoteles az *ἀριστοκρατία*-t mint államformát, műve folyamában, több ízben kísérli meg meghatározni, de mint ezt egy tüzetes munkában kifejtettem,¹⁾ minden újabb kísérletnél újabb és újabb nehézségek merülnek föl, a mennyiben Aristoteles mindig más és más elemeket sző bele a meghatározásba és ez által tagadhatatlanul fogalomzavart támaszt, még pedig oly irányban, mely szerint az *ἀριστοκρατία* és az *ὀλιγαρχία* közt az elvi különbséget nem csak élesebbé, kidomborodottabbá nem válik, de mindinkább és inkább elhalványul, sőt végre egészen elmosódik: mert hisz azt, a mit Aristoteles a III. könyvben kriterionul fölállít, hogy az *ἀριστοκρατία*-ban a közjó érdekében — *πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον* — uralkodik a kisebbség, az *ὀλιγαρχία*-ban pedig a saját maga hasznára — *πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον* — komolyan számbavenni az államtudományban nem lehet. Mind ezek daczára van Aristoteles VI. (azelőtt a IV.) könyvének egy helye, a melyben az mondatik, hogy az aristokratiai államforma ismérve az: ha a hivatalok betöltésénél az activ választási jog megillet minden állampolgárt, de a passiv választói jog, vagyis a választhatóság csak keveseket: *Τὸ δὲ τινὰς ἐξ ἀπάντων (οὐκ ὀλιγαρχικόν) τὸ τε (δὲ) ἐκ τινῶν (αἰρέσει) πάντας ἀριστοκρατικόν.*²⁾ Tagadhatatlan, hogy ha Aristoteles e kriterionra építette volna föl és ugyan kapcsolatban azokkal, a miket ő a *παιδεία*-nak, vagyis a nevelésnek mint képesítvénynek kellékeiről mondott, az *ἀριστοκρατία*-nak mint államformának az elméletét: úgy ez esetben nem lenne az ő formatanában fogalomzavar, a mennyiben tisztán állana előttünk az elvi különbséget ez esetben, egyfelől az

¹⁾ «Die Staatsformen des Aristoteles» Lipsce 1884. (Külön lenyomat az «Elemente der Politik» czímű munkából.) Jelenleg sajtó alatt van ugyanennek egy kibővített kiadása, mely «Kritik der Staatsformen des Aristoteles» czím alatt fog legközelebb megjelenni.

²⁾ Aristot. Pol. VI (IV), 1300, a. 37.

ἀριστοκρατία, másfelől pedig ennek elfajulása — παρέκβασις — vagyis az ὀλιγαρχία között. Ámde ha Aristotelesnek ránk szállott szövege nem is követi ezt az utat: lehetetlen föl nem ismernünk, hogy a Πολιτικά VI. könyvének idézett helye a modern államtudományi kritika szemüvegén tekintve határozottan azon elvre vall, a mit Nyugateurópában a demokratiai állameszme egyik corollariumának és határozottan nem aristokratikus elvnek szoktak manap teljes joggal tekinteni.

Ez alap gondolatot tartva szem előtt, lehetetlen föl nem ismernünk, hogy a jelen értekezésem keretében méltatott görög államok közül egynémelyik, pl. a korinthusi és a massaliai, határozottan demokratiai eszmén nyugvó államszervezetnek tekintendő a maga alkotmánytörténelmének azon szakában is, a melyben az illető görög város-állam államformája, úgy a köznap-i görög kifejezés, mint Aristoteles Πολιτικά-jának műnyelve szerint is, határozottan ὀλιγαρχία számba ment.

Rendkívül gazdag volt a görögök politikai irodalma, csak azon szerzők száma után ítélve is, a kikről a későbbi görög forrásokban azt találjuk följegyezve, hogy tüzetes munkát írtak vagy átalán az állam természetéről, vagy pedig tüzetesen egyik vagy másik görög állam intézményeiről, alkotmánytörténetéről. Mind e művek elvesztek, csak néhánynak jutottak el töredékei a mi korunkra; egészben véve befejezett, teljes politikai munkát pedig csakis Platontól és Aristotelestől bírnunk a görögök szellemi életének fénykorából. Ez a körülmény azonban épen nem jogosíthat föl bennünket arra, hogy a görög államok alkotmánytörténelmét kutatgatva, szemet húnvjunk minden tünet előtt, még ha a modern államtudomány érdeklődését a legnagyobb mértékben lenne is képes az fölköltetni, mihelyt az ily tünet valódi jelentősége felől sem Platon, sem Aristoteles jelenlegi szövegei nem nyújtanak kellő tájékoztatást.